

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Примена васпитних налога према малолетним
учиниоцима кривичних дела насиља**

(мастер рад)

Ментор
Проф. др Драган Јовашевић

Студент
Тамара Ђорђевић
Број индекса: М 002/16-УП

Ниш, 2018.

САДРЖАЈ

I УВОД	1
II КРИВИЧНА ДЕЛА НАСИЉА И МАЛОЛЕТНИЦИ	5
2.1. Увод	5
2.2. Карактеристике кривичних дела насиља	6
2.3. Вршњачко насиље	10
2.3.1. Поремећаји понашања и насиље у школи	13
2.3.2. Школа као фактор превенције поремећаја понашања	15
2.3.3. Ризични и протективни фактори вршњачког насиља	18
III ДРУШТВЕНА РЕАКЦИЈА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА НАСИЉА	22
3.1. Увод	22
3.2. Превенција кривичних дела насиља	23
3.3. Систем кривичних санкција за малолетнике	25
3.3.1. Историјски развој кривичних санкција за малолетнике	25
3.3.2. Кривичне санкције за малолетнике у позитивном праву	27
3.3.3. Поједине кривичне санкције за малолетнике	29
3.3.3.1. Казна малолетничког затвора	29
3.3.3.2. Заводске васпитне мере	31
3.3.3.3. Васпитне мере појачаног надзора	33
3.3.3.4. Васпитне мере упозорења и усмеравања	36
IV КРИВИЧНИ ПОСТУПАК ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА	40
4.1. Покретање и ток кривичног поступка према малолетнику	40
4.2. Органи малолетничког кривичног правосуђа	42
4.2.1. Припадници полиције	43
4.2.2. Радници центра за социјални рад	44
4.2.3. Јавно тужилаштво и суд	44
4.2.4. Бранилац	45
V ВАСПИТНИ НАЛОЗИ И КРИВИЧНА ДЕЛА НАСИЉА	46
5.1. Увод	46
5.2. Појам и карактеристике васпитних налога	46
5.3. Однос васпитних налога и посебних обавеза	49
5.4. Примена васпитних налога код кривичних дела насиља	50
5.5. Стандарди извршења васпитних налога	62
5.5.1. Изрицање васпитних налога	62

5.5.2. Принципи изрицања васпитних налога.....	64
5.5.3. Принципи извршења васпитних налога.....	68
ЗАКЉУЧАК.....	70
ЛИТЕРАТУРА.....	76
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	81
SUMMARY AND KEY WORDS.....	83
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	85

I УВОД

Поремећај у понашању људи и примена насиља по својој распрострањености и временском трајању представљају универзалну појаву јер се понављају кроз читаву историју човечанства, од најстаријих писаних правних споменика до данашњих дана. Две деценије уназад све је присутнија појава и ширење поремећаја у понашању, посебно код деце и младих у већини развијених земаља. Иако овај феномен није нов, резултати различитих истраживања показују да је дошло до одређених промена у самој структури поремећаја понашања у том смислу што су се појавили нови облици поремећаја понашања, али и насиља у различитим облицима и видовима испољавања, што је довело и до промена у њиховим карактеристикама и садржини у односу на периоде уназад.

Проблем савременог друштва огледа се и у чињеници да се код све већег броја малолетних лица испољавају све тежи и сложенији облици поремећаја у понашању, као и у чињеници да се такви поремећаји понашања јављају чешће код малолетника. Разматрање о поремећајима у друштвеном понашању малолетних лица није ново, нити једноставно, а ни лако. То је разматрање неуспеха и промашаја у васпитању и образовању младих, њиховог занемаривања и злостављања, о „друштвеној небризи или недовољној бризи“ итд. Ако је интерес сваке друштвене заједнице да има здраво потомство, које је васпитано, у довољној мери образовано и оспособљено за друштвени живот и рад, тада се не сме заобићи чињеница да се ради о посебно осетљивој, „рањивој“ категорији лица, која су најугроженија, нарочито када се ради о малолетним лицима која својим понашањем долазе у сукоб са друштвом и законима који се примењују у том друштву. Они су често жртве злостављања и занемаривања, намерног или неадекватног родитељског старања, недовољног васпитања, непотпуног образовања, али и непотпуних и разорених породица

Према решењима из члана 3 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица¹ (ЗОМУКД) из 2005. године у Републици Србији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година. Дете, које није субјект кривичног права,

¹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005.

осим када се нађе у улози оштећеног или жртве је лице узраста до четрнаест година. Ова решења нису у складу са одређењем појма детета у Конвенцији ОУН о правима детета из 1989. Године, која под појмом дететом подразумева лице узраста до осамнаест година. Разликују се две категорије малолетника. То су: а) млађи малолетници и б) старији малолетници. Поред њих, посебан кривичноправни положај имају и млађа пунолетна лица.

Млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година. Овој категорији лица се могу изрећи једино васпитне мере за учињено кривично дело. Старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година. Овој категорији лица се, поред васпитних мера, могу изрећи и посебне врсте казни – казна малолетничког затвора. Млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест, а у време суђења није навршило двадесет једну годину живота (члан 41 ЗОМУКД) (Симовић, 2013: 131-140).

У ретким случајевима када насиље примени дете млађе од 14 година, немогуће је изрећи казну или другу законом прописану кривичну или прекршајну санкцију (зависно од врсте учињеног деликта), јер се сматра да је оно сувише младо, недовољно душевно зрело да би схватало значај својих поступака. Зато се као најбоље решење у оваквим случајевима јављају разне врсте контаката са центром за социјални рад, чији су службеници обавезни да остваре увид у конкретан случај и да остваре комуникацију с дететом како би кориговали његово понашање према родитељима, другим укућанима и околином.

У скоро свим савременим друштвима, па и у Републици Србији, као извршиоци кривичних дела појављују се и малолетна лица. Оваква врста, облици и видови испољавања криминалитета назива се малолетничком делинквенцијом, а њени извршиоци малолетним делинквентима. Без обзира на различитост узрока и услова који доводе до појаве и ширења малолетничке делинквенције, може се рећи да се ради о специфичној врсти криминалитета који чине млади људи, који су тек закорачили у живот. Ова чињеница сама по себи захтева и одговарајућу брзу, ефикасну и квалитетну реакцију друштва на ту врсту криминалитета, која се свакако разликује од реакције на криминалитет пунолетних лица. У скоро свим савременим земљама се према малолетницима као учиниоцима кривичних дела, по правилу, примењују посебне врсте

кривичних санкција. То су васпитне мере. Само у изузетним случајевима, када се ради о старијим малолетницима и о извршеним тешким кривичним делима, закон прописује примену посебних врста казни – казну малолетничког затвора.

У оквиру опште сврхе кривичних санкција која је одређена у члану 4 Кривичног законика² као сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством, сврха кривичних санкција за малолетнике је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (члан 10 ЗОМУКД).

Мере друштвене реакције на криминалитет малолетника у оквиру ресоцијализације, предмет су сталног теоријског и практичног проучавања, како домаћих, тако и иностраних аутора. Оне трпе честе и озбиљне критике због недовољне ефикасности на спречавање и сузбијање криминалитета малолетника. Стога бројне промене које прате кривичноправни положај малолетника иду за тим да се створи читава леза ефикасних, квалитетних и применљивих мера, средстава и поступака како би се створила могућност за остваривање принципа индивидуализације и што успешније ресоцијализације малолетних извршилаца кривичних дела.

При томе се посебан акценат ставља на питање раног и благовременог откривања поремећаја у понашању деце и малолетника којима се крше норме правног поретка и повређују или угрожавају добра других физичких и правних лица. Од ефикасности примењених превентивних мера и добро и благовремено организованог превентивног рада са таквим лицима зависи и успех у супротстављању криминалитета малолетника уопште. На тај начин би се евентуално спречило њихово будуће чињење кривичних дела. Значај превентивног деловања установа, васпитног особља и стручних службиставља и руководиоце установа у ситуацију избора где је потребно да посебно посвете пажњу у откривању, неутралисању и елиминисању негативних услова и узрока који доводе до појаве и ширења криминалитета малолетника.

² Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

Но, поред широке лепезе општих и посебних превентивних мера и система кривичних санкција које се примењују *post delictum* као реакција на већ учињено кривично дело малолетника, велики број савремених кривичних законодавстава познају и посебне диверзионе, неформалне, алтернативне мере. То нису кривичне санкције, оне у законодавству Републике Србије са применом од 1. јануара 2006. године носе назив васпитни налози и представљају мере *sui generis*. Оне су предвиђене у члану 7 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Њихова је сврха да се не покреће кривични поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела или да се обустави већ покренути поступак, са циљем да се васпитним налогом утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности и на тај начин превенира даље чињење кривичних дела. Под процедурама извршења васпитних налога подразумева се след обавезних активности учесника ангажованих у извршењу васпитних налога, након доношења одлуке јавног тужиоца или судије за малолетнике о примени васпитног налога.

Предмет овога рада представља теоријска и практична анализа примене васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља у Републици Србији. Стандардима извршења васпитних налога дефинишу се:

- а) специфична сврха васпитног налога и смернице за избор васпитног налога;
- б) садржај активности;
- в) очекивани исходи извршења васпитних налога и
- г) правила која се односе на организације или појединце који учествују у извршењу васпитних налога.

Ови стандарди се, дакле, односе на организационе и структурне услове за прописивање, изрицање и извршење васпитних налога, како би се њиховом применом у сваком конкретном случају остварила законом прописана сврха. Стога се као циљ овога рада поставља анализа значаја примене васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља, односно њихове ефикасности. У раду ће се користити све расположиве научно-истраживачке методе који се иначе користе у проучавању правних појмова и института: правни (догматски) метод, статистички метод, анализа садржаја, *case study*, метод анализе, метод синтезе и др.

II КРИВИЧНА ДЕЛА НАСИЉА И МАЛОЛЕТНИЦИ

2.1. Увод

Под насиљем се подразумева злоупотреба силе (физичке или психичке), као чин агресије којим се повређују друга лица или се уништава или оштећује туђа имовина. Поред силе, као облик насиља се јавља и претња. То је усмена или писана (односно симболична) најава зла која је подобна да код другог лица изазове страх (осећање личне угрожености) за своје или туђе правно добро (живот, тело, слободе, имовину). Посебно је опасно координисано систематско насиље, које на друштвеном нивоу може добити карактер рата, оружаног сукоба или тероризма. Појам структурног насиља се користи од 70-их година прошлог века. Он означава системске форме насиља, као што су: национализам, сексизам, расизам, омаловажавање старих особа, хетеросексизам и сл. (Бошковић, 2013: 71).

Јохан Галтунг, норвешки мировни истраживач, увео је у теорију појмове директног структурног и културног насиља. Под директним насиљем се сматра оно насиље код кога се може препознати конкретни учинилац и његове последице су видљиве. „Насиље – средство“ представља појам који означава слободно изабрана дела, које учиниоци виде као средства којима остварују свој циљ (нпр. група људи која је одлучила да изврши атентат). „Насиље – симптом“ представља дела која немају сврху и наилазе као неконтролисана експлозија или начин изражавања неке дубље нелагоде која је произашла из друштвеног несклада. Оно се може преусмерити ка ненасилним облицима борбености, а то изискује дугорочно деловање у циљу да се уклоне узроци (политички, економски, друштвени) или да се ублаже последице (заштита жртава).

Центру за социјални рад треба се обратити и у случају када се као насилник јавља лице узраста између 14 и 18 година, с тим што је тада укућанима на располагању и друга опција – пријава јавном тужиоцу, који може покренути прекршајни или кривични поступак. Центар за социјални рад и јавни тужилац могу да покрену и парницу за одређивање мера заштите од насиља. Јавни тужилац се може обавестити директно или посредством полиције, односно центра за социјални рад.

2.2. Карактеристике кривичних дела насиља

Кривична дела са елементима насиља (извршена уз употребу силе или претње) чине садржину насилничког криминалитета или криминалитета насиља. Ради се о криминалитету (Милошевић, Теофиловић, 2008: 103-119) који представља значајан део, сегмент савременог општег, класичног криминалитета (или уобичајеног, конвенционалног криминалитета) (Мешко, Петровић, 2008: 168-170).

Насиље (Милић, 2011: 65-74) је појава иманентна сваком друштву и свим степенима његовог развоја. Мењали су се облици, односно начини испољавања насиља, као и начин индивидуалног и друштвеног реаговања на ову појаву, али су од свог постанка, па до данас људи употребљавали силу према другим лицима или према стварима. Мада некада нужно и оправдано, насиље је негативна и неприхватљива друштвена појава на коју друштво мора реаговати на одређени начин. То реаговање може бити и неки облик заштите, самоодбране од насиља, али може значити и кажњавање оних који врше насиље, дакле, када се на насиље такође реагује насиљем, кад се силом принуде насилнику наноси одређено зло у виду повреде његових основних слобода или права (Лазаревић, 2002: 11-19).

У литератури се наводи да криминалитет насиља треба да обухвати, пре свега, криминалне активности којима се нападају живот и тело (Бутуровић, 1979: 1-22) (крвни деликти, насиље у породици), полна слобода и полни морал (сексуални деликти), али и друга криминална понашања учињена из користољубља уз примену силе (разбојништво, разбојничка крађа, изнуда, уцена), затим дела против слободе и права грађана (противправно лишење слободе, отмица, изнуђивање исказа, злостављање и мучење), дела против државних органа (спречавање службеног лица у вршењу службене дужности, учествовање у групи која спречава службено лице у вршењу службене радње) и насилничка понашања на јавном месту, односно на спортском такмичењу, спортској приредби или другом јавном скупу као кривична дела против јавног реда и мира (Стојановић, 1998: 3-15).

Такође се као најтежи облици испољавања криминалитета насиља наводе тероризам (Јовашевић, Ракић, 2007: 145-174), политички деликти насиља (политичка убиства, психичка злостављања, притисци или тортура, физичко злостављање) и

злочини против човечности и међународног права (ратни злочини, злочин против човечности и злочин геноцида).

У савременој правној литератури су присутни различити приступи у одређивању појма и карактеристика насилничког криминалитета, мада међу њима нема неких значајнијих одступања. Одређене разлике постоје када је у питању класификација кривичних дела која улазе у садржај насилничког криминалитета (Вуковић, 1984: 17-23). Деликти насиља представљају према Ј. Лазаревићу (Лазаревић, 2002: 13) свако инкриминисано људско понашање којим се употребом силе или озбиљне претње повређују или угрожавају правно заштићена добра, односно деликт насиља је противправна употреба силе или претње према другом лицу или лицима, односно према стварима.

Другим речима, деликти насиља (Краус, 1958: 322-336) су различити облици противправних понашања којима се жртви одузима или јој се угрожава живот, односно где се проузрокују различите телесне повреде или кривична дела у вези са тучама. Овде спадају и таква дела која данас добијају забрињавајуће размере као што је насиље у породици, партнерско насиље или вршњачко насиље (Мешко, Петровић, 2008: 169). Као акти (деликти) насиља сматрају све све врсте противправних понашања којима се одузима или угрожава туђи живот или проузрокује телесна повреда (Мешко, Петровић, 2008: 211-212). Но, криминалитет насиља се може одредити и као вршење кривичних дела применом насиља или уз претњу насиљем. Насиље, дакле, значи употребу силе, претње или злоупотребе моћи према другом лицу. То насиље може да добије различите облике као што су: физичко, психичко, сексуално, породично, имовинско итд. Насиљу се често прибегава ради разрешења међусобних спорова или сукоба.

Но, криминалитет насиља (Корајлић, 2012: 443) се може дефинисати и као екстремни облик испољавања агресије. Он обухвата различите криминалне активности којима се средствима физичке или психичке принуде, односно применом силе или претње повређује или угрожава интегритет личности. Такви облици насиља карактеришу агресивност учиниоца према жртви у различитим варијантама различитог интензитета (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић, Костић, 2011, 111-112). Насилнички криминалитет карактерише дрска и безобзирна примена физичке силе, противправно угрожавање интегритета човека и других јавних добара и друштвених

вредности. Њега карактеришу: а) склоност учинилаца ка иживљавању и дрскости без рационалног повода, б) природа жртве да трпи такво понашање, в) најгрубљи начин повреде људског достојанства, г) угрожавање физичког интегритета жртве. Тако се насилништво третира као незаконита физичка или психичка принуда другог на понашање против његове воље и јавља се као метод или средство извршења најтежих видова криминалитета (Стевановић, 2013: 99-100).

У теорији су присутне различите класификације кривичних дела насиља. Тако се разликује: а) организовано насиље, б) спонтано насиље, в) ритуално насиље и г) инструментално насиље. Према облику испољавања насиља разликује се: а) директно насиље – које се испољава кроз намерно повређивање и нарушавање физичког и психичког здравља људског бића, б) индиректно насиље – које се састоји у посредном деловању, индиректној повреди живота или тела другог лица, в) репресивно насиље – које се односи на кршење основних људских, грађанских или политичких права и г) насиље према интегритету људи – које се испољава у депривацији човекових права на емоционални, психолошки, културни или интелектуални интегритет (Константиновић-Вилић et al. 2011: 112).

Најтежи је облик насилничког криминалитета испољен у виду организованог насиља. Организовано насиље (Маричић, 2002: 71-83) представља врсту организованог криминалитета у коме доминира насиље (Бошковић, 1988: 233), док се под насилничким криминалитетом обично сматра да обухвата кривична дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на живот или се њиме прети пасивном субјекту или оштећеном лицу (Игњатовић, 2002: 264). У ширем смислу, у оквир насилничког криминалитета спадају сва кривична дела у чијем се начину извршења примењује сила или озбиљна претња (претња најавом напада на живот или тело другог лица).

Као најчешћа кривична дела насиља у пракси се сматрају (Игњатовић, 2002: 204–205): убиства, тешке телесне повреде, туче, отмице, тешке крађе, разбојничке крађе, разбојништва, уцене, изнуде итд. (Бошковић, 1998: 210). Једна од битних црта криминалних статистика у већини земаља је пораст злочина са елементима насиља у последњим деценијама. Примера ради, у САД је у раздобљу од 1965-1970. године број таквих кривичних дела растао по стопи од 6 % годишње, а тренд пораста са варијацијама од 1-4 % забележен је све до 1988. године. То је навело Министарство за

правосуђе, имајући у виду да су још од 1960. године САД захваћене „таласом злочина епских размера“ (*US Department of Justice*, 1981. године), као и директора ФБИ *William Sessions-a* да изјави да ће ФБИ истрагу насилничких (виолентних) злочина сматрати националним проблемом заједно са контрашпијунажом, тероризмом, злоупотребом опојних дрога, организованим злочиним и криминалом белог оковратника (Игњатовић, 2014: 203).

Данашњу криминологију нарочито занимају неки нови облици испољавања насиља (Јовашевић, 2004: 3-25) који се дешавају у породици, а посебно они облици насиља чије су жртве жене и деца. У сваком случају ту, пре свега, спада насиље у породици, а потом и вршњачко насиље. Породица у данашње време, на жалост, све мање подсећа на основну ћелију здравог друштва. Односе између њених чланова, како показују многобројна истраживања у последње време, често карактеришу различите врсте и облици злоупотреба и насиља. Жртве могу бити различите, нпр.: деца, супружници, бивши брачни другови, стари родитељи, као и друга лица која живе заједно, а нису у родбинским односима (односно крвној или брачној вези) (Игњатовић, 2002: 205).

Кривичноправни значај насиља (Ђорђевић, 2005: 135-154) изражава се двосмерно: с једне стране, насиље је инкриминисано као кривично дело, реч је, дакле, о такозваним деликтима насиља, а, с друге стране, насиље је од значаја за кривичну одговорност (кривицу) учиниоца када је извршено кривично дело под утицајем недољиве силе или претње.

Насилнички криминалитет се у својој основи не разликује толико у дефинисању, а разлика се огледа једино када је у питању класификација кривичних дела која се убрајају у насилнички криминалитет. С тим у вези Љ. Лазаревић (Лазаревић, 2002: 13) сматра да деликти насиља представљају свако инкриминисано људско понашање којим се употребом силе или озбиљне претње повређују или угрожавају правно заштићена добра, односно деликт насиља је противправна употреба силе или претње према другоме, односно према стварима. Ћ. Игњатовић (Игњатовић, 2002: 204-205) разликује две врсте насилничког криминалитета: а) дела традиционалног насилничког криминалитета и б) новије облике насилничког криминалитета. У дела традиционалног насилничког криминалитета се, према наведеној квалификацији, убрајају: убиство,

наношење телесних повреда, силовање и сл. Нови облици испољавања насилничког криминалитета се одвијају у породици, нпр. насиље у породици.

2.3. Вршњачко насиље

Као посебан облик испољавања криминалитета насиља у последње време се по свом значају, природи, карактеристикама, последицама и учесталости јавља вршњачко насиље. Насиље над децом је општи проблем који прожима сва друштва, све културе и све регионе света. Милиони деце свакодневно трпе различите форме насиља са тежим или лакшим последицама. Насиље над децом представља грубо кршење права детета, изазива патњу, озбиљно угрожава његов развој, добробит, па и сам живот, а проузроковане последице су често тешке и дуготрајне. Насиље међу децом у школи, а у складу са тим и вршњачко насиље, је несумњиво врло стара појава која је данас посебно актуелна.

Већина одраслих, још из времена својих школских дана, памте појаву честог и континуираног узнемиравања и напада од стране вршњака или групе вршњака. Мало је оних који се не сећају ученика који су у свом разреду били одбачени од осталих, са којима нико није хтео да седи, којима се цео разред „ругао“, изазивао их, па чак и физички злостављао (Павловић, Жунић-Павловић, 2008: 318-337). Прва систематизована истраживања феномена вршњачког насиља почела су 70-тих година прошлог века у скандинавским земљама. Проблематика којом се Олђеус, новинар угледних дневних новина у Норвешкој бавио, јавности се наметнула као изузетно значајна, када су тројица дечака из Норвешке извршила самоубиство због насилништва које су над њима вршили вршњаци. Норвешко Министарство образовања је 1983. године покренуло кампању на државном нивоу за решавање проблема насиља међу децом, што је означило ново раздобље у бављењу и покушајима решавања овог проблема (Попадић, Плут, 2007: 309-328). Такође је веома значајна чињеница да се овим поступком проблем вршњачког насиља „померио“ са позиције појединачних и усамљених научних радова ка потреби за интердисциплинарним приступом овој проблематици која је важна за општи друштвени интерес.

Са насиљем у школама и данас се суочава велики број ученика, а индиректно и њихови наставници и родитељи. Вршњачко насиље код деце доводи до негативних

последица, како физичких, тако и психолошких, које могу бити бројне и које могу трајати веома дуго. Да би се тенденција појаве, ширења и пораста вршњачког насиља зауставила или бар успорила, а овај феномен сузбио, потребно је ангажовање целог друштва и свих његових структура, укључујући ученике, наставнике, родитеље и медије. Због тога су истраживања овог феномена од изузетног значаја, како за само разумевање проблематике, тако и за конципирање превентивних и интервентних програма који би значајно могли допринети смањивању и сузбијању појаве вршњачког насиља (Гојковић, Вукичевић, 2011: 199-218).

У развијеном делу света бављење проблемима вршњачког насиља прошло је кроз неколико фаза: од утврђивања инциденце појаве, рада на сензибилизацији јавности за овај проблем, свести о потреби за интердисциплинарним приступом проблему, повећаним ангажовањем надлежних институција, прикупљања средстава и подршке владајућих институција, до израде превентивних и интервентних програма, као и њихове евалуације. И у нашој земљи се претходних неколико година придаје већа пажња проблемима вршњачког насиља, што је подстакло и код нас истраживања у овој области.

Вршњачко насиље поприма све различитије форме (од физичког до електронског насиља). Вршњачко насиље је за децу и младе често много већи проблем него што га одрасли схватају. Насиље је присутно међу свим узрастима и међу свим учесницима процеса образовања и васпитања, и у институцијама и у породицама. Постојеће методе, технике, средства и механизми којима се на насиље реагује у образовним институцијама нису довољно примењивани или су недовољно ефикасни.

У покушају одређења појма вршњачког насиља, разликују се два схватања. Према дефиницији Светске здравствене организације насиље се одређује као “намерна употреба физичке или психолошке силе или моћи под претњом, против себе, другог лица или против групе или заједнице, која резултира или постоји велика вероватноћа да ће резултирати повредом, смрћу, психолошким штетом, лошим развојем или лишавањем (Павловић, Жунић-Павловић, 2008: 318-337). Према дефиницији Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије која је дата у Посебном протоколу за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у васпитно-образовним установама, насиље се одређује као „сваки облик једанпут учињеног или поновљеног, вербалног или невербалног понашања које за

последницу има стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства деце/ученика (Недимовић, 2012: 90).

Понекад насиље над децом врше: родитељи, кућни пријатељи, рођаци, наставници, остали професионалци који раде са децом, али и њима потпуно непозната лица. Бројни су разлози због којих одрасли врше насиље над децом. Најчешће су и сами насилници „својевремено“ били изложени насиљу. Тако насиље над децом могу да врше: а) одрасли, али и деца, б) деца - вршњачко насиље и в) друга запослена лица у установи/школи. При томе, треба истаћи да понекад деца која се понашају насилничко сама и не знају да је такво понашање лоше. Она могу бити подстицана од стране других (нпр. пријатеља) на насилничко понашање, могу да опонашају старију браћу, сестре или људе којима се диве или, пак можда она и не знају боље начине комуницирања с вршњацима, или пролазећи кроз неке своје "младачалке – пубертетске проблеме" манифестују насиље према вршњацима.

Вршњачко насиље се најчешће дешава у школи, и то у време одмора у учионици, у ходнику или у школском дворишту, у непосредној близини школе приликом доласка у њу или одласка из ње. По правилу, у тим ситуацијама, одрасли нису присутни на месту догађаја. Насиље међу вршњацима се дешава и пре почетка наставе или по њеном завршетку, на путу ка школи или при повратку кући. Школска дворишта и спортска игралишта су места на којима млади проводе своје слободно време и често су управо то места где се дешава вршњачко насиље. Свака неправда коју доживе ученици, може бити подстицај повређеном ученику да свој бес, уместо на оног ко је неправду учинио, усмери на вршњака. Избегавање разговора, разумевања аргумената и деце и наставника, доводи до фрустрација које, такође, доводе до агресивних реакција, најчешће према млађим вршњацима. Код неке деце овакве реакције не морају бити изазване фрустрацијама насталим у току и у вези са наставним процесом. Они само желе да својим понашањем привуку пажњу, да фасцинирају своје вршњаке.

Нереаговање наставника, стручних сарадника, али и вршњака на насилничко понашање ученика (или неадекватно или неблаговремено реаговање) и лош надзор у одређеним деловима школе (игралиште, ходници...) само олакшавају насилним ученицима да буду агресивни и да застрашују друге ученике. О било ком узроку да се разматра, јасно је да и деца која чине насиље, као и деца која га трпе, имају проблем.

Последње године бележе појаву још једне специфичне врсте вршњачког насиља. То је електронско насиље чији се насилник донекле разликује од традиционалног насилника (Попадић et al. 2007: 309-328). Деца која се према другима на интернету понашају насилничко не морају бити таква и на другим, јавним местима. Управо због тога што сматрају да их нико не може открити дозвољавају себи понашање какво не би допустили себи у другој ситуацији. Значајан проблем је и то што деца често не схватају да електронско насиље може да произведе исте, или чак и теже последице као и било који други облик „физичког“ насиља. Но, специфичност електронских насилника је и чињеница да они често сами веома лако постају жртве таквог насиља.

2.3.1. Поремећаји понашања и насиље у школи

Случајеви вршњачког насиља, ученичког злостављања и др. који су се десили осамдесетих година прошлог века у скандинавским земљама и довели до трагичних исхода узроковали су потребу за системским изучавањем проблема насиља у школама и начина супротстављања овој негативној друштвеној појави. Обимнија истраживања проблема школског насиља почињу да се спроводе већ крајем прошлог века. На основу резултата ових истраживања развија се и велики број програма за превенцију и сузбијање већ раширеног насиља у школама и око школа.

Када је реч о присуству школског насиља у Републици Србији, може се слободно рећи да ни српске школе не представљају изузетак. У једном од првих истраживања овог проблема, спроведеног у организацији Факултета политичких наука у Београду, испитивана је фреквенција појединих врста насиља у школи и ван ње. Овим истраживањем је утврђено да су најчешћи облици насиља у школи били: а) вређање и исмевање (37% ученика су жртве), б) претње батинама (21%) и в) отимање и уништавање ствари (9,5%). На основу ових резултата дошло се до закључка да школа ученицима не пружа одговарајућу заштиту од вршњачког насиља јер су у њој ученици више изложени неким облицима насиља него ван ње (Павловић, Жунић-Павловић, 2008: 318-337). Такође се на основу овог истраживања у Србији у односу на остале државе може закључити да је оно мање учестало у односу на остале земље, али и да представља проблем који је потребно решити (Јовашевић, 2012: 98).

Друго истраживање на ову тему у Републици Србији је спроведено 2014. године у оквиру УНИЦЕФ-овог програма: „Школа без насиља - ка сигурном и подстицајном окружењу за децу“ (Гојковић, Вукичевић, 2011: 199-218). Добијени резултати и даље указују да је немогуће извршити поделу младих на оне који се насилничко понашају и на оне који су жртве насиља, јер многи млади истовремено спадају у обе групе. Ова чињеница указује да у школи постоји један компликован ланац обостраног и узајамног насиља. Ово истраживање насиља у школама је утврдило у Србији следеће најчешће облике вршњачког насиља: а) вређање (45,6%), б) сплеткарење (32,6%), в) наношење удараца (19,2%) и г) претње (16,9%) (Попадић et al. 2007: 309-328).

Поремећаји у понашању младих и вршење насиља по својој распрострањености и временском трајању представљају универзалну појаву јер се појављују кроз читаву историју човечанства. Међутим, за разлику од ранијих схватања и теорија које су истицале урођене и психолошке факторе као пресудне у појави, ширењу и природи насиља, савремена схватања овог феномена све више истичу да на манифестацију, облике и распрострањеност насиља утичу следећи фактори: а) друштвена (дез)организација (кроз утицај ширих друштвених, економских, политичких и социјалних фактора), б) породица, в) утицај медија и масовне културе, г) индивидуални фактори и д) утицај вршњачких група.

На основу тога се може закључити да поремећаји понашања и насиље код младих, поред општих узрока и фактора који их генеришу, имају и своје специфичне корене који су у вези са конкретном друштвеном и културном средином. Сам феномен поремећаја понашања и насиља може се разумети само у међусобној интеракцији: друштво-породица-личност. Наиме, у контексту узајамног дејства ових фактора се могу сагледати порекло и природа поремећаја понашања младих и насиља у нашем друштву и школи. Српско друштво се од деведесетих година прошлог века налази у израженој друштвеној дезорјентацији на коју су утицале дугогодишње економске, политичке и социјалне кризе. Ратови и присуство политичког и етничког насиља у Србији и њеном окружењу погодовали су такође обликовању прелазног друштва које се налази између конфликтног и постконфликтног друштва.

Економска криза је довела до повећања незапослености и сиромаштва код грађана. У таквим условима друштвене кризе дошло је и до поремећаја у односима и

функцији породице. Велики број породица није успевао уопште или на успешан и квалитетан начин да испуни своје социјализаторске, емоционалне или економске функције (Недимовић, 2012: 94). Даље, дугогодишње присуство "насиља у медијима" утицало је на децу и младе да те појаве прихвате као „уобичајене“, да почну да опонашају насилнике и да доживљавају насиље као начин решавања проблема. Имајући у виду чињеницу да школе представљају саставни део локалне, али и целокупне друштвене средине, било је природно очекивати да ће се сва дешавања у широј друштвеној средини одразити и на боравак ђака у школи и око школе.

2.3.2. Школа као фактор превенције поремећаја понашања

Школа је на свом путу историјског развоја често трпела промене с циљем да задовољи потребе одређеног друштва, класе и људи. Ове промене биле су последица веома различитих друштвено-економских, филозофских, идејних и других фактора (Павловић, Жунић-Павловић, 2008: 318-337). Дакле, школа се као институција развијала у складу са развојем друштва и преузимала је све комплексније задатке у оквиру остваривања своје основне васпитно-образовне функције. Такве промене школе, које су се одвијале по принципу примерености школе духу времена, омогућиле су опстанак и развој школе. Ако тога нема, школи полако почиње да се отима и образовање и васпитање и њена функција почиње полако да слаби, што се догађа и у данашње време.

Без обзира на низ предности које пружају школе, неспорно је да у њој има низ различитих, често и сложених тешкоћа и проблема које, донекле, онемогућавају или ометају остваривање њене основне функције. Један од значајних проблема наше савремене школе јесте предимензионирање образовне функције школе, а занемаривање васпитне улоге. Наиме, већина наших школа већу пажњу посвећује стицању знања и умећа као јединим критеријумима за процену успешности ученика. Оваква констатација се може изрећи и за наставне програме у којима су много мање разрађени васпитни циљеви и задаци, него образовни. Како школа, као структурисани спољни чинилац, одмах иза породице, чини друго по важности социјално поље у коме се развија личност детета, њена је одговорност да подстиче развој структуре и функција личности детета у развоју.

Све то указује да задатак школе не може бити ограничен само на образовну функцију, већ да је далеко важнија њена васпитна улога. Зато би се могло рећи да би савремена школа у идеалним условима требало да пружи одређене услове за оптимални развој детета, да делује превентивно на појаве и ширење различитих облика и видова испољавања поремећаја у понашању младих, као и да пружи максималну подршку њиховој интеграцији. Да би се то остварило, акценат се мора ставити на промовисање оних карактеристика и способности које су значајне за успешну социјалну интеграцију ученика (одговорност, усклађивање сопствених интереса и циљева са интересима и циљевима других, осетљивост на потребе других и групе, интеракција и просоцијални обрасци понашања, контрола понашања, кооперативност, одлагање задовољења сопствених потреба итд.).

На основу модела социјализације која се иначе остварује у породици, могу се утврдити и механизми социјализације у школи од којих се наводе три основна:

- а) опште карактеристике социјалног контекста (окружења),
- б) социјалне интеракције и
- в) квалитет социјалних односа (Недимовић, 2012: 103).

Опште карактеристике социјалног окружења, као механизам социјализације ученика у школи, односе се на величину школе, број ученика у њој и у поједином одељењу, однос броја ученика и наставника, укупан простор, опрему и др. Ове опште карактеристике школе одређују квалитет тзв. „климе у школи“, јер неспорно утичу код ученика на стварање осећаја за заједништво и припадност одређеном колективу (Попадић et al. 2007: 309-328). Социјалне интеракције у школи, које се одвијају између ученика и наставника и између ученика међусобно, као механизам социјализације у школи утичу на дете да усваја одређена правила понашања и вредности и тиме да научи како да буде прихваћено као члан уже или шире заједнице (Јовашевић, 2012: 104). Квалитет социјалних односа, као механизам социјализације, односи се на ниво квалитета интерперсоналних односа унутар школе који мора да обезбеди мотивацију ученика за усвајање циљева који су позитивно вредновани у друштву.

По узору на односе који владају унутар породице, у односима у школи између ученика и наставника изузетан значај имају блискост, конфликти и заштита. Поред тога, на саму социјалну прилагођеност, ставове према школи и успех у њој знатан допринос има и социјална и емоционална подршка вршњачких група (Павловић,

Жунић-Павловић, 2008: 318-337). Механизми социјализације у школи, о којима смо говорили, управо наглашавају велики број фактора у школској средини који у процесу социјализације ученика могу да имају позитивни или негативни утицај. С обзиром на тему овог рада, посебно су значајни фактори ризика у школској средини као предиктори поремећаја понашања и насиља ученика основних школе и могућност превентивног деловања на њих.

Савремени аутори, који се баве проблемом поремећаја понашања, издвајају „школски неуспех“ као предиктор каснијег поремећаја у понашању. Истовремено, постоји и велики број емпиријских истраживања која указују на одређену повезаност између проблема у школи и проблема у понашању младих. Наиме, учесталије испољавање поремећаја понашања, посебно вршњачког насиља, потврђено је у оним школама у којима ученици не вреднују школски успех, не виде сврху и употребну вредност наставних садржаја и не сматрају да ће њихово школовање имати позитиван утицај на њихов живот. Насупрот томе, успостављање позитивних и јаким социјалних веза са школом сматра се важним фактором заштите од појаве поремећаја понашања. Слабија везаност за школу код деце условљава њихове негативне ставове према школи и недовољну посвећеност школским обавезама. Ове појаве се могу уочити кроз њихово недовољно залагање на часовима наставе, неучествовање у оквиру наставних активности, неизвршавање домаћих задатака и често неоправдано одсуствовање са наставе, што доводи до даљих неуспеха (Павловић, Жунић-Павловић, 2008: 318-337).

Један изразито трагичан пример вршњачког насиља у Србији са смртним исходом је случај четрнаестогодишњег дечака из Ниша, Алексе Јанковића, који је 2011. године извршио самоубиство након осам месеци малтретирања које је трпео у школи. Родитељи су тврдили да су школу обавестили о том проблему тражећи решење, али да није било разумевања и праве реакције школске управе. Медијска пажња посвећена овом случају подстакла је и иницијативу за доношење „Алексиног закона“, који би требало да ефикасније регулише рад стручних служби у школама, дефинише строже казне за несавесно поступање образовног особља, психолога, педагога и директора школа, као и родитеља деце која врше насиље. „Алексин закон“ предвиђа доношење нових или промену више постојећих правних аката, међу којима су и Закон о основама образовања и васпитања, Закон о заштитнику права детета и др. Ипак, основано се може поставити питање – да ли је један закон довољан да сузбије појаву вршњачког насиља у школама и да реши проблем те врсте?

Психолози, педагози и други стручњаци који се баве проучавањем људског понашања, карактера, васпитавањем и учењем сматрају да се против вршњачког насиља најбољи резултати могу постићи непрестаном дискусијом о њему, указивањем на његову појаву, присуство, раширеност и разлоге јављања. Битно је на време уочити конкретне проблеме, уочити факторе који доводе до њихове појаве, едуковати родитеље, као и стручна лица која директно раде са насилницима и жртвама насиља (Недимовић, 2012: 103). Наравно, при томе је посебно важно и ефикасно санкционисање насиља и њихових учинилаца, како се не би сматрало да је оно допуштено или чак пожељно.

2.3.3. Ризични и протективни фактори вршњачког насиља

Ризични фактори јесу чиниоци који предвиђају повећани ризик и повећавају вероватноћу јављања и развоја вршњачког насиља, док протективни фактори, са друге стране, представљају чиниоце који пружају отпор ризичним факторима и делују у смеру редуковања вероватноће њиховог јављања. Тако Недимовић и Биро (Недимовић, Биро, 2011: 229–244) наводе више група различитих фактора које сматрају ризичним за насилничко понашање као што су:

- а) породични и генетски фактори,
- б) поремећена социјална когниција,
- в) социоекономски статус породице,
- г) интерперсонални утицаји,
- д) припадност групама вршњака са проблематичним понашањем,
- ђ) утицај мас-медија и
- е) шири културолошки фактори.

Половина и Ђерић (Половина, Ђерић, 2009: 59–76) као и Максимовић, Раковић, Јовановић и Чоловић (Максимовић, Раковић, Јовановић, Чоловић, 2008: 125–144), у оквиру приступа за суштином вршњачког насиља, разматрају телесне карактеристике, личне црте и особености социјалног понашања ученика у односу на вршњаке. Наиме, насилни ученици су физички снажнији, имају низак ниво анксиозности, али и висок ниво агресивности и социјалне интелигенције. Повезаност пола и вршњачког насиља била је предмет и других истраживања. Тако поједини аутори извештавају о

результатима својих истраживања који указују да су дечаци већ од предшколског периода знатно склонији испољавању насиља од девојчица, што доводи до озбиљних манифестација проблема у понашању код деце.

Када се говори о факторима ризика који су специфични за појаву насиља код младих, бројна истраживања бавила су се утицајем васпитања и услова одрастања на младе и њихово касније понашање. Тако Поповић-Ћитић (Поповић-Ћитић, 2007: 27–50), као и Недимовић и Биро (Недимовић, Биро, 2011: 229–244) издвајају више група породичних фактора ризика као што су:

- а) неефективно родитељство,
- б) породично функционисање,
- в) структура породице,
- г) психопатологија родитеља и
- д) занемаривање и злостављање деце.

Ова истраживања указују да неколико неефективних родитељских вештина стоји у вези са настајањем и одржавањем агресије и насилничког понашања код деце и адолесцената. То су:

- а) грубо и недоследно дисциплиновање,
- б) слаба родитељска контрола и супервизија и
- в) низак ниво позитивног ангажовања родитеља.

Деца код којих родитељи не успостављају јасне границе у односу на насилничко понашање према вршњацима и одраслима, односно деца чији су родитељи и сами склони испољавању агресије, повећавају и код свог детета агресију, а тиме повећавају и опасност од њиховог каснијег насилничког понашања. Породично функционисање је домен који обухвата сепарацију или развод родитеља, породичне конфликте, па чак и насиље у породици. У поређењу са вршњацима који одрастају у функционалним очуваним породицама, деца из породица где су родитељи разведени, два до три пута више напуштају школу, чине кривична дела и прекршаје и повезују са делинквентним вршњацима.

Битан фактор у настајању склоности ка насилничком понашању младих је и онај који се односи на осећање родитељске бриге. Деца која су ниском нивоу родитељске бриге, родитеља који су емотивно неосетљиви на дечје потребе и који пружају мало

емотивне подршке, пажње и занимања за своје дете чешће су непослушна, агресивна и показују проблеме у понашању. Поједине карактеристике породичне структуре су у вези са повећаним ризиком за чињење кривичних дела, односно за испољавање насилничког понашања. То су:

- а) величина породице,
- б) редослед рођења и
- в) родитељски статус.

Велика бројност породице повезана је са предиспозицијом развоја насилничког понашања деце. Такође, и одрастање само са мајком је повезано са недостатком прихватања ауторитета и каснијим насилничким понашањем деце. Но, та повезаност може бити узрокована и мушким полом, ниским социо-економским статусом породице или пак становањем у урбаној средини.

Уз присуство ових додатних фактора, реконструисане породичне структуре немају снагу заштитног фактора – протектора од евентуалних бихевиоралних проблема. Деца родитеља који имају психопатолошке проблеме испољавају већу стопу емоционалних и бихевиоралних тешкоћа, него деца родитеља који немају такве проблеме. Облици психопатологије родитеља који су у вези са повећаним ризиком по настајање насилничког понашања деце су:

- а) болести зависности родитеља,
- б) депресија мајке и
- в) антисоцијални поремећај личности родитеља.

У сваком случају, утицаји психопатологије родитеља могу бити условљени генетским, психолошким или друштвеним факторима. Такође, психопатологија родитеља може предиспонирати дете за импулсивност, агресију и насилничко понашање, не само услед деловања социјалних или фактора искуства, него и генетских фактора.

Поповић-Ћитић (Поповић-Ћитић, 2012: 547–564) истиче значај везаности младих за школу као важни протективни фактор. Наиме, школска средина представља важно подручје социјализације у коме се успостављају чврсте просоцијалне везе значајне за превенцију проблема у понашању и вршњачког насиља. Ауторка наводи да резултати низа емпиријских студија потврђују да се слаба везаност за школу, изражена

кроз повезивање ученика са школом, наставницима и академским циљевима који се промовишу у школском окружењу доводи у везу са испољавањем насиља у школи. Већи број малолетника који су слабо везани за школу испољава делинквентна понашања, учествује у вршњачком насиљу, конзумира алкохол и опојне дроге и прекидају школовање.

Зато се сматра да везаност младих за школу представља снажан протективни фактор који својим деловањем ублажава негативне ефекте фактора ризика и редукује вероватноћу настајања и развијања различитих облика вршњачког насиља. Идентификација и дескрипција ризичних и протективних фактора, као и разумевање њиховог динамичког међуодноса и интеракције од посебног је значаја јер пружа основу за дизајнирање превентивних интервенција и доприноси научном утемељењу превенције.

III ДРУШТВЕНА РЕАКЦИЈА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА НАСИЉА

3.1. Увод

Ако се малолетничка делинквенција схвати у ужем кривичноправном смислу, онда је свакако доминантно средство друштвеног реаговања примена кривичних санкција које изриче надлежни суд у одговарајућем кривичном поступку. Али ако се има у виду шири смисао малолетничке делинквенције (преступништво младих), онда доминантан облик реакције треба да буду превентивне мере усмерене ка спречавању услова и узрока који доводе до појаве и ширења ове појаве.

Савремена криминологија малолетничку делинквенцију све више посматра као поље на коме се успешно могу применити различите форме диверзионог поступања како би се избегао негативни ефекат вођења класичног кривичног поступка на личност малолетног учиниоца кривичног дела и његов психофизички развој. Познато је да стигматизација која се у мањој или већој мери намеће малолетнику против кога се води кривични поступак може да спута малолетника, отежа његову ресоцијализацију, а у неким случајевима и профилише и усмери његову даљу криминалну каријеру. У том контексту, као реакција на неделотворност традиционалног кривичноправног система, настаје савремени концепт ресторативне правде.

Један од главних представника овог приступа, *Nils Christie*, поставио је идејне основе тзв. комунитаристичко-диверзионог реаговања на криминалитет. Он је пошао од премисе да је кривично дело, као један од облика конфликта, својина оних који у њему учествују: а) учиниоца, б) жртве и в) заједнице, тако да је и она позвана да га решава, а не правници, који „краду“ конфликт од субјеката којима припада. Зато рецепт успешног решавања конфликта не лежи у пасивном положају и отуђивању најзаинтересованијих субјеката, већу активистичком приступу, у њиховом већем укључивању и непосредној комуникацији³.

Само на такав начин могу бити уважене одређене потребе којима се обично не посвећује довољно пажње током класичног кривичног поступка као што су: а) потребе

³ Ова криминолошка проблематика детаљније је описана у Maginnis, L. 1997. *Single-Parent Families Cause Juvenile Crime, Juvenile Crime: Opposing Viewpoints*. USA: Greenhaven Press

жртве да буде информисана, да говори о томе шта се догодило, да поврати самопоуздање изгубљено чињеницом да је постала жртва, б) потребе друштва да се изгради осећај заједништва и међусобне одговорности чланова ради остваривања добробити свих и унапређивања квалитета живота и в) потребе учинилаца кривичних дела за личним развојем, за остваривање припадности заједници, што је посебно значајно када су малолетници у питању.

Не улазећи детаљније у комплексан и све разгранатији концепт ресторативне правде, може се констатовати да он није остао само на теоријском нивоу, већ је отелотворен кроз низ нових института уведених у савремено малолетничко кривично право. Из тог разлога, данас се може говорити о постојању новог модела друштвеног реаговања на криминалитет малолетника – тзв. модела алтернативног поступања, који карактеришу: а) примат административног над судским одлучивањем, б) покушај предупређења вођења поступка пред кривичним судом, в) широка примена алтернативних средстава, г) координисан рад социјалних служби и државних органа и д) систематска акција у циљу остварења специјалне превенције. Медијација у кривичним стварима, или *victim-offender mediation*, како се у иностраној литератури назива, се не разликује од медијације у другим областима права. Она представља један од поступака, изграђених и често примењиваних, у оквиру описаног модела алтернативног поступања (Кнежевић, Миладиновић, 2011: 459-473).

3.2. Превенција кривичних дела насиља

Посебну улогу у систему превенције малолетничког криминалитета, уопште, па тако и кривичних дела насиља (посебно вршњачког насиља), имају школа и образовање, јер она нема само значајну улогу у васпитању и образовању малолетника, већ и у формирању њихове личности, као и целокупног интелектуалног и емотивног развитка младих. Предност и значај школе као образовне институције је очигледна, јер она остварује контакт са највећим делом младе популације од детињства, па надаље.

Имајући то у виду, школа би требало да буде у стању да препозна и коригује разне врсте девијација у понашању младих. Основни циљ васпитно-образовних установа је да кроз васпитно-образовни процес помогну младима да развију своје стваралачке капацитете и постану корисни чланови друштва. Као посебна и

специјализована васпитна установа, школа може да пружи изузетну помоћ родитељима и другим лицима (усвојоцима или стараоцима, односно хранитељима) у васпитању њихове деце. Управо та интеракција између школе и родитеља представља кључни чинилац у процесу васпитања, а самим тим и у превенцији малолетничког криминалитета насиља. Стицање нових знања и вештина кроз процес образовања најбоља су гаранција да ће млади израсти у „праве“ људе са правилним вредносним системом.

Савремено искуство из области превенције криминалитета младих показује да је веома тешко организовати ефикасну мрежу социјалне помоћи малолетним лицима која су учинила кривична дела, ако се из овог система изоставе школске установе. Сасвим је јасно да је процес образовања непрекидан и да он траје готово читавог живота кроз систем формалног и неформалног образовања, с тим што формално образовање има посебан значај за превенцију малолетничког криминалитета јер омогућава стицање професионалних и стручних компетенција за бављење легалним занимањима. Тиме се смањује потреба младих да се усмере ка криминалним активностима.

Пред школским системом стоји озбиљан задатак да помири индивидуалне разлике међу ученицима, које такође, могу представљати криминогени фактор. Једино тако је могуће створити ефикасни систем образовања и васпитања. У супротном, на удару ће бити ученици из мањинских група: ученици са инвалидитетом, припадници етичких, националних и верских мањина итд.

Различити су начини на које се насиље младих манифестује у друштвеној средини – ужој и широј. Поред школе, велику улогу у формирању личности малолетника, његових карактеристика и односа према друштву свакако има и његова породица. Она је кључ правилног и здравог развоја малолетника и његове личности. Насилници чешће потичу из дисфункционалних породица. При томе није значајан материјални статус родитеља. Битно је колико су пажње они посветили свом детету и колико га познају. Ипак, у пубертету, важност статуса и припадност некој групи могу да утичу и да буду гласнији чак и од порука које стижу из породице. Задатак родитеља је да примете такве појаве и да благовремено и ефикасно реагују.

При томе се може упутити важна порука родитељима, али и деци која су жртве насилника. Она се огледа у захтеву да није срамота бити жртва насиља, па ни

вршњачког насиља. Овакве појаве, посебно у школи и око ње не смеју да буду „табу“ теме, ни за локалну заједницу, ни за медије, ни за друштво у целини. Исто важи и за родитеље насилника – они би то требало да прихвате као реалну појаву, а не да је поричу и негирају уз изговор: „то се не дешава у мојој кући“.

3.3. Систем кривичних санкција за малолетнике

3.3.1. Историјски развој кривичних санкција за малолетнике

Еволуција кривичноправног положаја малолетних учинилаца кривичних дела у Србији није се много разликовала од ситуације у другим земљама. Наиме, тек са појавом и развојем модерне српске државе у 19. веку, јављају се први трагови у писаним правним споменицима који указују на другачије правно третирање малолетних извршилаца кривичних дела у односу на пунолетне. Криминалним (Казнитељним) закоником за Кнежевство Србију (Николић, 1991: 44-45) из 1860. године, који је садржао одредбе о малолетним учиниоцима кривичних дела, кривично одговорним нису сматрана лица млађа од дванаест година, као ни лица старија од 12 година, али млађа од 16 година, уколико су преступ или злочин учинила без разбора. Уколико се, пак, радило о „разборитом“ лицу старости између 12 и 16 година, малолетство је представљало ублажавајућу околност приликом одмеравања казне за учињено кривично дело. Таквим се малолетницима, уместо смртне казне, могла изрећи само казна затвора до десет година. Према њима су могле да се изричу казне, с тим што су у случају изрицања казне затвора, ову казну издржавали одвојено од пунолетних лица. Лица узраста до 21 године живота се могу казнити највише до 2/3 законом прописане казне за учињено кривично дело, док је смртна казна замењивана казнама робије и заточења.

Доношењем Кривичног законика Краљевине Југославије⁴ из 1929. године унете су радикалне измене у области сузбијања малолетничког криминалитета. Најпре су малолетницима сматрана лица узраста од 14 до 21 године, док су лица млађа од 14 година сматрана децом. Због незрелости, деца се нису могла појавити као учиниоци кривичних дела, јер је њихов узраст представљао основ за искључење кривичног гоњења и кажњавања (члан 26). Лица узраста од 14 до 17 година сматрана су млађим

⁴Кривични законик Краљевине Југославије, *Службене новине*, број 33/1929.

малолетницима (члан 27). У односу на ова лица постојала је претпоставка релативне незрелости за кажњавање. Лица узраста од 17 до 21 године живота су сматрана старијим малолетницима.

Радикалан искорак је овим Закоником (Аћимовић, 1937: 141-143) учињен је и у систему санкција и мера које се изричу малолетним учиниоцима кривичних дела. Наиме, Законик је предвиђао следеће санкције (члан 28): а) васпитне мере укора, б) препуштање малолетника кућном или школском кажњавању, в) васпитну меру васпитање у подесној породици и г) заводске мере упућивање у васпитни завод најмање на једну годину и упућивање у васпитно-поправни завод (завод за поправљање) од три до десет година. Исте године је донет и Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију који је успоставио специјализацију у вршењу судске функције према малолетницима.

Законом о врстама казни⁵ из 1946. године биле су предвиђене одредбе које се односе на статус малолетних учинилаца кривичних дела и систем малолетничких мера и санкција. Према овим законским решењима, малолетницима су сматрана лица која су у време извршења кривичног дела навршила 14, а нису још навршила 18 година. Према млађим малолетницима су могле да се изричу три васпитно-прекорне мере: а) предавање родитељу на васпитавање, б) укор и в) упућивање у васпитно-поправни дом. Старији малолетници су могли бити кажњени свим врстама казни као и пунолетна лица.

Кривични законик ФНРЈ – општи део⁶ из 1947. године је разликовао: а) децу узраста до 14 година (члан 7), б) млађе малолетнике узраста од 14 до 16 година, према којима су се могле изрећи васпитне мере ако су били свесни значаја свога дела) и в) старије малолетнике (узраста од 16 до 18 година) који су били кривично одговорни и према којима су изрицане све врсте казни, осим смртне казне и казне затвора са принудним радом.

Кривични законик ФНРЈ⁷ из 1951. године преузима поделу малолетника на: а) кривично неодговорна лица којима се могла изрећи само васпитна мера, под условом да су извршила кривично дело за које је прописана казна строго затвора преко десет

⁵Закон о врстама казни, *Сл. лист ФНРЈ*, број 6/46.

⁶ Кривични законик ФНРЈ – општи део, *Сл. лист ФНРЈ*, број 106/47.

⁷ Кривични законик ФНРЈ, *Сл. лист ФНРЈ*, број 13/51.

година, б) кривично одговорна лица којима су се могле изрећи васпитне мере (за млађе малолетнике), односно казне (за старије малолетнике).

После измена и допуна Кривичног законика ФНРЈ⁸ из 1959. године у област малолетничког кривичног права унете су бројне измене. Према малолетницима се сада искључиво примењују васпитне мере (као посебне врсте кривичних санкција): а) дисциплинске мере, б) мере појачаног надзора и в) заводске мере, док се изузетно према старијим малолетницима може изрећи и посебна врста казне – казна малолетничког затвора.

На сличан начин појам и врсте малолетника, као и примену кривичних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела прописује у члановима 71-83 и Кривични закон СФРЈ⁹ из 1976. године. Ова решења су у Републици Србији остала у примени све до 1. јануара 2006. године.

3.3.2. Кривичне санкције за малолетнике у позитивном праву

У Републици Србији је 2005. године извршена радикална реформа у области кривичног права. Те године су донета три закона: а) Кривични законик (КЗ), б) Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗОМУКД) и в) Закон о извршењу кривичних санкција (ЗИКС)¹⁰. Тиме је на нов и специфичан начин уређен систем малолетничког кривичног права у нашој земљи.

Према овим законским решењима сврха малолетничких кривичних санкција је двојачко одређена. Најпре, њихова сврха се поклапа са општом сврхом свих кривичних санкција која је одређена чланом 4 Кривичног законика, а то је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Међутим, у оквиру ове опште сврхе свих (па и малолетничких) кривичних санкција, у члану 10 ЗОМУКД је посебно одређено да је сврха васпитних мера као кривичних санкција према малолетницима да се утиче: на њихов развој и јачање личне одговорности, на васпитање и правилан развој њихове личности како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу. Ова сврха се може постићи

⁸ Кривични законик ФНРЈ, *Сл. лист ФНРЈ*, број 30/59.

⁹ Кривични закон СФРЈ, *Сл. лист СФРЈ*, број 44/76.

¹⁰ Сви закони су објављени у *Сл. гласнику РС*, бр. 85/2005 и ступили су на снагу 1. јануара 2006. године.

на три начина: а) надзором, б) пружањем заштите и помоћи и в) обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања. Из ових одредби тог закона јасно произлази опредељење законодавца за ресоцијализацију и реинтеграцију малолетних учинилаца кривичних дела. Па ипак, колико год да је тежиште ових санкција у васпитању, преваспитању и правилном развоју, дакле, ресоцијализацији и реинтеграцији малолетних учинилаца кривичних дела, оне нису у потпуности лишене принудног, ретрибутивног карактера. Наиме, њихова примена не зависи од воље малолетника, а суштински представљају одређена ограничења, забране и сл.

Поред тога, сврха малолетничког затвора (чл. 28-30 ЗОМУКД), који поред васпитних мера представља једну од две врсте кривичних санкција за малолетнике, јесте и вршење појачаног утицаја на малолетног учиниоца да убудуће не врши кривична дела (специјална превенција), као и на остале малолетнике да не врше кривична дела (генерална превенција). Дакле, законодавац се определио за примену заштитничког модела реаговања на криминалитет малолетника, коригованог извесним примесамa правосудног модела. То значи да је осим усмерености на личност малолетника и његову рехабилитацију, апострофирана и реинтеграција малолетника у друштво, без занемаривања тежине кривичног дела и уз поштовање права која припадају малолетнику (Соковић, 2008: 97).

У српском позитивном праву малолетним учиниоцима кривичних дела се могу изрећи следеће кривичне санкције: а) васпитне мере, б) казна малолетничког затвора и в) мере безбедности предвиђене чланом 79 Кривичног законика (Јовашевић, 2016: 342-344) (осим забране вршења позива, делатности и дужности). То су законом предвиђене мере друштвеног реаговања према малолетним учиниоцима кривичних дела које изричу виши судови у законом одређеном кривичном поступку с циљем заштите друштва од криминалитета кроз васпитање, преваспитавање и правилан развој малолетника.

Док малолетнички затвор представља кривичну санкцију која се примењује само изузетно (према старијим малолетницима у случају извршења тешког кривичног дела), васпитне мере, представљају основни, редовни, примарни вид супротстављања криминалитету малолетника. Систем васпитних мера у Републици Србији чине (Стакић, 2012: 70):

а) мере упозорења и усмеравања,

- б) мере појачаног надзора и
- в) заводске мере.

Будући да у посебном делу Кривичног законика ни код једног кривичног дела није изричито прописана ниједна од васпитних мера (Жунић-Павловић, Мишковић, 2007: 133-148), суд је овлашћен, да при одлучивању да ли ће и коју меру изрећи у конкретном случају малолетном учиниоцу кривичног дела, да примени ону меру којом ће најбоље остварити сврху прописивања васпитних мера. При томе је дужан да посебно узме у обзир следеће околности наведене у члану 12 ЗОМУКД (Васиљевић, 2005: 187-194):

- 1) узраст и зрелост малолетника (Криж, 1999: 369-375),
- 2) друга својства личности малолетника,
- 3) степен поремећаја малолетника у друштвеном понашању,
- 4) тежину учињеног кривичног дела,
- 5) побуде из којих је кривично дело учињено,
- 6) средину и прилике у којима је малолетник живео (Цајнер-Мраовић, 1997: 129-145),
- 7) понашање малолетника после учињеног кривичног дела, а посебно да ли је спречио или покушао да спречи наступање штетне последице, накнадио или покушао да накнади причињену штету,
- 8) да ли је према малолетнику раније била изречена кривична или прекршајна санкција као и
- 9) све друге околности које могу да буду од утицаја за изрицање адекватне мере.

3.3.3. Поједине кривичне санкције за малолетнике

3.3.3.1. Казна малолетничког затвора

У складу са постојећим међународним стандардима у области друштвене реакције на криминалитет малолетника, лишење слободе малолетника представља *ultima ratio*, последњу могућност која изузетно стоји законодавцу на располагању. Уопштено говорећи, у спектру мера друштвене реакције на криминалитет малолетника уопште, па тако и кривична дела насиља, институционализација и кажњавање представљају само изузетну могућност.

У нашем праву казна малолетничког затвора представља једину врсту казне и најтежу врсту малолетничке кривичне санкције која се може изрећи само старијем малолетном учиниоцу тешког кривичног дела. Према члану 28 ЗОМУКД ова казна се може изрећи само старијем малолетнику, ако је учинио кривично дело за које се може изрећи казна затвора тежа од пет година, под условом да висок степен његове кривице, као и природа и тежина учињеног кривичног дела не оправдавају примену васпитне мере. То значи, и када су испуњени кумулативно наведени услови, суд ипак процењује да ли ће малолетнику у конкретном случају изрећи ову казну или пак васпитну меру. Дакле, изрицање казне малолетничког затвора (чл. 28-30 ЗОМУКД) је увек супсидијарног карактера.

Закон предвиђа следеће услове за примену ове најтеже врсте малолетничке кривичне санкције. То су:

а) да је учинилац кривичног дела старији малолетник, дакле, лице које је у време извршења кривичног дела навршило 16, а још није навршило 18 година живота,

б) да је малолетник извршио кривично дело за које је прописана казна затвора преко пет година. Овде се ради о кривичном делу веће тежине и опасности, чија природа оправдава овакву казнену меру, на што указује и врста и карактер заштитног објекта,

в) да је малолетник у време извршења кривичног дела испољио висок степен кривице (свести и воље). Како закон не предвиђа посебна правила за утврђивање кривице малолетних учинилаца кривичних дела, јасно је да се овде примењују општа правила о кривици предвиђена Кривичним закоником. То значи да малолетник мора да: 1) буде урачунљив - способан да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима, 2) поступа са умишљајем, а изузетно са нехатом и 3) буде свестан противправности свога дела. Интересантно је да законодавац не предвиђа душевну зрелост, као психичко својство приближно урачунљивости као услов за изрицање казне малолетничког затвора и

г) да је суд дошао до уверења да због природе и тежине учињеног кривичног дела и високог степена кривице није оправдано у конкретном случају према малолетнику изрећи васпитну меру. Управо овај услов указује на ексклузиван карактер примене казне малолетничког затвора, чак и када су испуњени законом предвиђени услови за њено изрицање. На тај начин суду је остављена и извесна дискрециона слобода када је реч о изрицању ове казне, што је у складу са међународним

стандардима који инсистирају на остављању поља слободне процене надлежним органима.

Казна малолетничког затвора се изриче у трајању од шест месеци до пет година. Поред тога, постоји још један максимум за изрицање ове казне. Наиме, ова казна се може изрећи и у трајању до десет година у два случаја (Стакић, 2012: 72): а) када је учињено кривично дело за које је у закону прописана казна од двадесет година или строжа казна и б) када су у стицају учињена најмање два кривична дела за која је у закону прописана казна тежа од десет година.

3.3.3.2. Заводске васпитне мере

Поред казне малолетничког затвора, заводске васпитне мере су једине институционалне санкције које се изричу малолетним учиниоцима кривичних дела у нашем правном систему. Оне, као мере институционалног третмана, представљају најтежу врсту васпитних мера. Иначе, у примени васпитних мера треба ићи постепено, степенасто. Приоритет увек имају блаже васпитне мере (мере упозорења и усмеравања), затим теже васпитне мере (мере појачаног надзора), и тек на крају заводске мере. Ово је, уосталом, у складу са начелом минималне интервенције и поступности у изрицању санкција, као значајном међународном стандарду у области реаговања на малолетнички криминалитет. Додуше, у правној теорији су заступљени и ставови да овде нема речи о начелу поступности и минималне интервенције, већ да се ради само о изрицању санкције која је примерена околностима конкретног случаја.

У сваком случају, заводске мере се изричу ради појачаног утицаја на малолетника према коме треба предузети трајније мере васпитања, лечења или оспособљавања уз његово потпуно одвајање из средине у којој је до тада живео. Ради остваривања ових циљева, зависно од конкретне ситуације, суд може да се определи за једну од три законом предвиђене заводске васпитне мере (Соковић, 2008: 99). То су:

- а) упућивање у васпитну установу,
- б) упућивање у васпитно-поправни дом и
- в) упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

Заводске васпитне мере се могу изрећи и старијим и млађим малолетницима, као и млађим пунолетним лицима. Ове мере се не изричу у одређеном трајању, већ је суд

који је меру изрекао у обавези да активно прати ток и резултате постигнуте у васпитавању и преваспитавању и да, зависно од тога, одлучи о замени изречене васпитне мере другом мером или да обустави даље извршење изречене васпитне мере.

Упућивање у васпитну установу (члан 20 ЗОМУКД) је заводска васпитна мера која се изриче када малолетника треба издвојити из дотадашње средине и обезбедити му помоћ и стални надзор стручних лица. Ова мера је релативно неодређеног трајања. Малолетник у установи општег типа остаје најкраће шест месеци, а најдуже две године, при чему суд сваких шест месеци разматра да ли постоје основи за обуставу извршења мере или за њену замену другом васпитном мером, што зависи од постигнутих успеха у васпитању малолетника. Иначе, ова мера се извршава у установи која обезбеђује смештај и задовољење васпитних, здравствених, образовних, спортских и других развојних потреба малолетника.

Суштинска разлика између ове мере и мере упућивања у васпитно-поправни дом (члан 21 ЗОМУКД) огледа се у томе што у васпитној установи не бораве само малолетни учиниоци кривичних дела, већ и они малолетници који су ту смештени како би им се обезбедили адекватни услови за живот, одрастање и образовање. До тога могу довести најразличитије околности, као што су, на пример: напуштање од стране родитеља или живот у дисфункционалним породицама (Стакић, 2013: 10) Из тих разлога, малолетник коме је изречена ова мера, има иста права и обавезе као и остали малолетници у установи, с тим што му се у погледу поступања поклања посебна пажња, али тако да се у животу и раду у установи не издваја од осталих малолетника.

Упућивање у васпитно-поправни дом (члан 21 ЗОМУКД) је најтежа васпитна мера која се примењује када, поред издвајања малолетника из дотадашње средине, треба према њему применити појачане мере надзора и посебне стручне програме васпитавања (Стакић, 2012: 77). При одлучивању о овој мери, суд посебно води рачуна о ранијем животу малолетника, о томе да ли му је раније била изречена нека прекршајна или кривична санкција, о степену поремећаја понашања, као и о тежини и природи учињеног кривичног дела. Као и код осталих заводских мера, ни овде се при изрицању не одређује трајање мере, него суд сваких шест месеци разматра да ли постоје основи за обуставу мере или за њену замену другом мером. У сваком случају, ова мера не може да траје мање од шест месеци, нити дуже од четири године.

Упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање (члан 23 ЗОМУКД) суд изриче малолетнику који је ометен у психофизичком развоју или малолетнику са психичким поремећајем. Ова мера има двојаку правну природу. То је истовремено и: а) васпитна мера и б) мера безбедности медицинског карактера. У посебној установи за лечење и оспособљавање малолетник остаје најдуже три године, при чему суд сваких шест месеци разматра могућност наставка, обуставе или њене замене другом, погоднијом мером.

3.3.3.3. Васпитне мере појачаног надзора

Мере појачаног надзора су васпитне мере које се изричу малолетнику за кога суд процени да му је потребан трајнији васпитни третман који ће бити реализован уз стручни надзор, али без издвајања малолетника из његове средине. То су, дакле, мере које, као и мере упозорења и усмеравања, представљају алтернативу институционалном третману малолетних учинилаца кривичних дела. Ово су најпопуларније и најчешће изрицане васпитне мере у Републици Србији.

Оне се у теорији често називају и ванинституционалним или алтернативним санкцијама и мерама за малолетнике. Закон предвиђа четири мере појачаног надзора које могу да трају од шест месеци до две године. То су:

- а) појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца (члан 15 ЗОМУКД),
- б) појачан надзор у другој породици (члан 16 ЗОМУКД),
- в) појачан надзор од стране органа старатељства (члан 17 ЗОМУКД) и
- г) појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (члан 18 ЗОМУКД).

При изрицању неких од ових мера, суд не одређује време њеног трајања, већ зависно од резултата који су постигнути применом појачаног надзора одлучује о њеној обустави или замени другом васпитном мером.

У правној теорији се истичу бројне предности за примену ванинституционалних васпитних мера ове врсте према малолетним учиниоцима кривичних дела (Узелац, 1997: 11-20). Ма како добро организован третман ресоцијализације и преваспитања малолетника у институционалним условима, он је увек праћен у већој или мањој мери

штетним утицајима који су управо везани за издвајање таквог лица из дотадашње социјалне средине и његово смештање у нову затворену установу што код њега може изазвати додатне психичке трауме већег или мањег интензитета, а што све у крајњој линији додатно усложњава ефикасност спровођења примењеног поступка према њему.

Појачан надзор од стране родитеља, усвојоца или стараоца (члан 15 ЗОМУКД) суд изриче ако су родитељи, усвојилац или старалац пропустили да врше потребну бригу и надзор над малолетником (Мејовшек, Цајнер-Мраовић, Буђановац, 1997: 23-35), а у могућности су да овакву бригу и надзор врше и то се од њих може са основом очекивати. За примену ове мере потребно је да суд утврди да се ради о родитељу, усвојоцу или стараоцу који су иначе „здрави“, те да је учињено кривично дело малолетника резултат њихове недовољне бриге и пажње. Ради се о лицима која могу и од којих се основано очекује да врше појачани надзор над животом, радом и понашањем малолетника. Стога је пре изрицања ове мере потребно испитати став ових лица како би се утврдило да ли су они спремни да прихвате извршење сложеног задатка у примени васпитне мере. То се најчешће може извести путем „социјалне анкете“.

Ово су често изричане мере према малолетницима у досадашњој судској пракси. Малолетник остаје најчешће у својој породици што је велика предност, чак и када односи у породици нису хармонични, а без тешкоћа наставља са школовањем или одласком на посао и сл. (Тасић, 1993: 169-184). Ове мере мало коштају друштво јер су веома економичне, што предстаља предност због којих су ове мере често изричане (Јовашевић, 2008: 189-216). Кад изрекне ову меру, суд даје родитељу, усвојоцу или стараоцу потребна упутства и налаже му одређене дужности које треба да предузме у циљу васпитавања малолетника, његовог лечења и отклањања штетних утицаја на њега. Најчешће се ради о дужностима у вези са школовањем малолетника, његовим лечењем, забраном посећивања одређених места или приредби односно забраном дружења са одређеним лицима која на њега штетно делују. Родитељу, усвојоцу или стараоцу се даље могу дати одређена упутства и савети нарочито у погледу тога како да малолетник користи своје слободно време. Такође суд може да одреди да орган старатељства проверава извршење изречене мере, као и да указује помоћ (моралну, материјалну, психолошку, саветодавну) родитељу, усвојоцу или стараоцу у извршењу ове мере.

Појачан надзор у другој породици (члан 16. ЗОМУКД) је васпитна мера уведена у наше кривично законодавство приликом новеле Кривичног законика ФНРЈ 1959. године.

Она се изриче ако родитељи, усвојилац или старалац малолетника не могу да над њим врше надзор или ако се од њих са основом то не може очекивати, па се малолетник смешта у другу породицу која је вољна да га прими и која има реалне могућности да над њим врши појачани надзор (Купчевић, 1968: 191-207).

Но, она постоји и када ова лица нису спремна, нису сагласна да над малолетником врше надзор иако би, објективно гледано, могли да га врше. За остварење ове мере потребно је да постоји друга породица која је вољна да прихвати малолетника и да се стара о његовом васпитању и која је у стању, односно која је објективно способна да утиче на промену његовог понашања (Симић, Петровић, 2002: 15-16). При изрицању ове мере суд одређује да орган старатељства проверава њено извршење, те да указује помоћ породици у коју је малолетник смештен. Ова мера може да траје најмање шест месеци, а највише две године, с тим што суд накнадно одлучује о њеном престанку. Извршење (Подругач, 1993: 149-153) ове мере се обуставља када родитељи, усвојилац или старалац малолетника стекну могућност да над њим врше појачани надзор или када према резултату извршења мере престане потреба за појачним надзором.

Појачани надзор органа старатељства (Јовашевић, 2006: 1055-1087) (члан 17 ЗОМУКД) је васпитна мера уведена у српско кривично право 1959. године. Она се изриче када родитељи, усвојилац или старалац малолетника нису у могућности да над њим врше појачани надзор, а не постоје услови за изрицање мере појачаног надзора у другој породици. Дакле, то се примењује када ниједна од претходних васпитних мера не може бити примењена, па се малолетник ставља под надзор органа старатељства. Док траје мера, малолетник остаје код својих родитеља или других лица која га издржавају, односно која се о њему старају. Применом ове васпитне мере малолетник остаје у својој дотадашњој социјалној средини. Овакво решење у пракси поставља питање да ли тешкоће са којима се суочава породица малолетника нису такве природе да доводе у питање све напоре органа старатељства.

При томе су нарочито значајни и подаци о личности малолетника. У том случају појачан надзор над малолетником (његовим понашањем, животом, школовањем и радом) непосредно врши одређено службено лице органа старатељства (надлежно према месту пребивалишта или боравишта малолетника). Но, овај појачани надзор над малолетником може да врши и неко друго стручно лице које одреди орган старатељства (водителј надзора), а које може бити стручно лице на нивоу локалне заједнице које се добровољно

јави за обављање ове дужности. Орган старатељства брине о школовању малолетника, његовом запослењу, одвајању из средине која на њега штетно утиче, потребном лечењу и сређивању прилика у којима живи. При томе су други државни органи, васпитне, образовне или друге установе обавезне да помажу стручном лицу органа старатељства у спровођењу изречене васпитне мере (Јовашевић, Стевановић, 2008: 113-134).

Појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (члан 18 ЗОМУКД) (Јовашевић, 2008: 465-486) суд изриче ако је уз неку од претходних мера појачаног надзора које су изречене малолетном учиниоцу кривичног дела потребно и ангажовање стручних лица у посебној установи која се бави васпитавањем и образовањем малолетника. Увођење ове мере полуинституционалног карактера у српско малолетничко кривично право је у потпуности сагласно са захтевима за увођење нових полуинституционалних облика васпитавања малолетника уз избегавање њиховог потпуног издвајања из средине у којој је живео (Јовашевић, 2010: 167-201). Док траје ова мера, малолетник борави код својих родитеља или других лица која се о њему старају, а у току дана проводи одређено време у установи за васпитавање и образовање малолетника, тако да то не омета његово школовање или редован долазак на посао.

У таквој установи се одговарајућим васпитним и образовним садржајима утиче на будући живот и понашање малолетника у ужој и широј социјалној средини. О извршењу ове мере стара се орган старатељства који прати и утиче на извршење ове полуинституционалне васпитне мере. Дневни боравак може да траје најдуже четири сата у току радног дана у законом одређеном временском периоду. О извршењу дневног боравка води се посебан дневник рада. Извештај о току и резултатима спровођења дневног боравка малолетника по његовом истеку, а по потреби и у току његовог трајања, доставља се судији и јавном тужиоцу за малолетнике, као и надлежном органу старатељства.

3.3.3.4. Васпитне мере упозорења и усмеравања

У алтернативне кривичне санкције и мере за малолетне учиниоце кривичних дела спадају још и мере упозорења и усмеравања. Ове мере се одређују када за васпитавање малолетног учиниоца кривичног дела није потребан трајнији третман, нити издвајање малолетника из његове средине, као и смештај у одговарајуће установе. Дакле, њихова примена долази у обзир када се ради о малолетницима према којима

није потребно примењивати трајније мере васпитања, који су извршили багателно кривично дело, најчешће из лакомислености и непромишљености као ситуациони учиниоци, а не због васпитне запушености.

Наш закон предвиђа две мере упозорења и усмеравања. То су:

- а) судски укор и
- б) посебне обавезе.

Судски укор (члан 13 ЗОМУКД) је најблажа васпитна мера која се састоји у прекору који суд у име друштва упућује малолетном учиниоцу због извршеног кривичног дела. Суд изриче ову меру ако се из односа малолетника према учињеном кривичном делу и његове спремности да убудуће не чини кривична дела, може закључити да је довољно да га само прекори. Изрицање судског укора је, дакле, опортуно када суд процени да је чињење кривичног дела малолетника само пролазни експрес (Стакић, 2012: 77).

При изрицању ове мере суд указује малолетнику на неприхватљивост, штетност његовог поступка и предочава му да му може бити изречена тежа санкција ако поново изврши кривично дело. Самим изрицањем судски укор се и извршава. У том смислу, његово извршење не производи никакве импликације на свакодневни живот малолетника.

Посебне обавезе (члан 14 ЗОМУКД) представљају алтернативне кривичне санкције чији је циљ да се, захтевима и забранама, утиче на личност малолетног учиниоца кривичног дела. Могу се изрећи самостално, а могу и кумулативно (једна или више посебних обавеза као самостална санкција или посебне обавезе као споредна мера уз мере појачаног надзора). Посебне обавезе подразумевају активно ангажовање малолетника, за разлику од судског укора. При одређивању посебних обавеза, суд треба да испољи индивидуални приступ, те да процени способност малолетника да сарађује у оживотворењу ових мера. Но, ове мере је познавало и раније српско малолетничко кривично право, али само као скуп посебних мера које нису имале правну самосталност и које је суд могао изрећи малолетнику супсидијарно уз неку од васпитних мера појачаног надзора. Суд сада може малолетнику да изрекне једну или више посебних обавеза ако процени да је одговарајућим захтевима или забранама потребно утицати на малолетника и његово понашање.

Применом посебних обавеза (Цвјетко, 2003: 49-68) тежи се остварењу основног циља – да се апелом на сопствену одговорност малолетника и уз његову активну сарадњу од њега тражи испуњење (квалитетно и у благовремено у одређеном року) одређене обавезе или постављене забране, уз нужно вођење рачуна да се ова мера не јави као „додатна дисциплинска мера“ чија је сврха да се малолетник додатно оптерети одређеним дужностима и забранама (Милошевић, 2005: 289). Надзор над извршењем посебних обавеза врши судија за малолетнике суда који је донео одлуку у првом степену. На његов захтев орган старатељства је дужан да достави извештај о току и резултатима извршења ове васпитне мере, при чему сачињавање траженог извештаја орган старатељства може да повери и одређеном стручном лицу (Стакић, 1992: 1-17).

У овом случају суд може малолетнику да изрекне једну или више посебних обавеза. Посебне обавезе морају бити строго индивидуализоване. Потребно је да њиховом применом малолетник увиди смишљеност и сврсисходност обавеза које су му наметнуте без обзира што су можда и претешке за његов узраст. Код примене ових мера акценат је на компензацији, на учењу бољег начина понашања од стране малолетника. Ново малолетничко кривично право Републике Србије познаје следеће посебне обавезе за малолетног учиниоца кривичног дела (Криж, 1999: 368):

- 1) да се извини оштећеном,
- 2) да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао,
- 3) да редовно похађа школу или да не изостаје са посла,
- 4) да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима,
- 5) да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја,
- 6) да се укључи у одређене спортске активности,
- 7) да се подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога,
- 8) да се укључи у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама,
- 9) да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да припрема и полаже испите којима се проверава одређено знање и

10) да не може да напусти место пребивалишта или боравишта без сагласности суда и посебног одобрења органа старатељства (Константиновић-Вилић, Костић, 2006: 73-74).

Приликом избора појединих обавеза суд посебно води рачуна да оне буду прилагођене личности малолетног учиниоца кривичног дела и приликама у којима он живи односно да процењује његову спремност да сарађује у остваривању изречених мера. Када изрекне посебне обавезе суд малолетника упозорава да у случају неиспуњења једне или више обавеза које су му одређене у остављеном року, оне могу бити замењене неком другом обавезом, али и другом (тежом) васпитном мером. Осим посебних обавеза малолетника: а) да се извини оштећеном, б) да у оквиру сопствених могућности накнади проузроковану штету и в) да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, све остале посебне обавезе суд може да изрекне у трајању до једне године, с тим што је слобода суда широко постављена, што значи да је он овлашћен да измени или обустави од извршења све или само поједине изречене обавезе зависно од резултата који су постигнути у њиховом извршењу.

Када се ради о посебној обавези малолетника да у границама својих могућности накнади штету коју је проузроковао извршењем кривичног дела, суд је дужан да одреди висину и начин накнаде штете радом малолетника, и то највише 60 часова у периоду до три месеца (колико најдуже може да траје ова посебна обавеза) с тим да се на тај начин не омета школовање или запослење малолетника. Ако се пак ради о примени посебне обавезе која се састоји у обавези малолетника да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, закон је поставио ограничење према коме малолетник може да ради највише 120 часова, и то у периоду до шест месеци (колико најдуже може да траје ова посебна обавеза) с тим да се на тај начин не омета школовање или запослење малолетника.

Надзор над извршењем посебних обавеза врши суд с тим, што у погледу примене појединих обавеза може да затражи одговарјуће извештаје и мишљење и од органа старатељства (Бркић, 2006: 507-518).

IV КРИВИЧНИ ПОСТУПАК ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА

4.1. Покретање и ток кривичног поступка према малолетнику

Кривични поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела уопште, па тако и кривичног дела насиља може да покрене само јавни тужилац посебно обучен за рад са малолетницима, коме је задатак да процени да ли је конкретан случај из живота такав да је неопходно да се за кривично дело његовом учиниоцу изрекне васпитна мера, или чак казна малолетничког затвора (под законом прописаним условима). Ако пак јавни тужилац за малолетнике одбије да покрене одговарајући кривични поступак, тада родитељи или радници центра за социјални рад имају право да, у року од осам дана од пријема обавештења о томе, односно у року од три месеца од одбацивања кривичне пријаве, ако у међувремену нису обавештени, захтевају од вишег органа да наложи тужиоцу да ипак покрене кривични поступак (Јовашевић, 2012: 49).

У ситуацијама акутног физичког насиља, или ако је то потребно ради пружања помоћи, надзора, заштите или смештаја малолетнику, дете може до суђења бити смештено у прихватилиште или васпитну установу, односно у другу породицу, а ако је изузетно опасно по укућане и родбину – у притвор, али најдуже до шест месеци, односно четири месеца за лице које је млађе од шеснаест година.

Кривични поступак према малолетницима је хитан – од окончања истраге до доношења првостепене пресуде под најповољнијим околностима може да прође само 24 дана, а и поступак за жалбу је скраћен (Јашовић, 2001: 46).

Малолетници у кривичном поступку имају право на бесплатну стручну помоћ, јер од првог саслушања у полицији морају имати браниоца, који увек мора бити присутан, као што мора бити присутан и родитељ или старатељ малолетника. Доследно је спроведен и принцип приватности (јер је увек искључена јавност на суђењу малолетнику – члан 75 ЗОМУКД). Такође је законом предвиђена и забрана објављивања тока суђења, а то се може учинити само уз судску дозволу (Ђукић, Јовашевић, 2010: 34-41). Но, и тада се никад не објављује име малолетника или било који други податак на основу кога би се могло закључити о коме је реч у конкретном случају.

Доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица од 1. јануара 2006. године у Републици Србији је учињен значајан корак напред у сузбијању малолетничког криминалитета и превенције будућег појављивања малолетника као учинилаца кривичних дела. По први пут се дефинише категорија лица на које се закон односи. У том смислу, овај Закон се примењује, како према малолетним учиниоцима кривичних дела, тако и на пунолетна лица када им се суди за кривична дела која су учинили као малолетници, а испуњени су услови које предвиђа овај закон, као и на лица која су кривично дело учинила као млађа пунолетна лица. Закон такође садржи и одредбе о заштити деце и малолетника – малолетних лица, као оштећених у кривичном поступку.

По први пут се прецизира да се лицу које у време извршења противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело, а које није навршило 14 година (дете) не може изрећи кривична санкција, нити се могу применити друге мере које предвиђа овај закон (немогућност вођења кривичног поступка у односу на децу).

У припремном поступку, чланом 67 ЗОМУКД-а (Јовашевић, 2010: 23-31) предвиђено је да судија за малолетнике може малолетнику одредити притвор када за то постоје разлози из члана 142, став 2 Законика о кривичном поступку (ЗКП)¹¹, ако се сврха ради чијег остварења је притвор одређен не може постићи мером привременог смештаја малолетника из члана 66, став 1. Ова законска одредба (Јовашевић, 2011: 34-41) предвиђа да се малолетник по решењу судије за малолетнике у току припремног поступка може сместити у прихватилиште, васпитну установу, ставити под надзор органа старатељства или сместити у другу породицу, ако је то потребно ради издвајања малолетника из средине у којој је живео или у којој је до тада радио.

У пракси се јављају проблеми везани за примену члана 66, став 1 ЗОМУКД, с обзиром на то да не постоје прихватилишта у свим градовима у којима постоје виши судови, као стварно надлежни судови пред којима се води поступак према малолетницима. При томе, слање малолетника у градове где постоје оваква прихватилишта изискује постојање могућности директног контакта између суда и прихватилишта у смислу могућности прихватања малолетника, начина и времена довођења малолетника, као и чињенице да ли постоје прихватни капацитети, као и низа

¹¹ Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

других пропратних активности у вези са смештајем малолетника у прихватилиште, односно трошкова превоза малолетника до одредишта, тј. до прихватилишта у које се врши његов смештај.

Такође, често не постоје ни „друге породице”, које би биле доступне суду за доношење решења о смештају малолетника у њихову средину сходно законским одредбама (члан 66). Чак и када такве породице постоје, то је обично у веома малом броју случајева, а ни васпитне установе које постоје на територији Републике Србије немају довољно капацитета, па ни ресурса за поступање у оваквим случајевима. У пракси, судија за малолетнике доноси решење за привремени смештај малолетника у дечји дом, када за то постоје капацитети у дому, или одређује притвор сходно члану 67 ЗОМУКД, када је то неопходно и када постоје разлози предвиђени Закоником о кривичном поступку.

Према малолетним учиниоцима кривичних дела се у спроведеном кривичном поступку пред месно надлежним вишим судом сходно члану 9 ЗОМУКД могу изрећи следеће кривичне санкције: а) васпитне мере, б) казна малолетничког затвора и в) мере безбедности предвиђене у члану 79 Кривичног законика (Јовашевић, 2011: 378-380), осим забране вршења позива, делатности и дужности. Малолетно лице према коме је изречена било која васпитна мера из члана 11 ЗОМУКД не сматра се осуђиваним лицем, осим ако му је изречена казна малолетничког затвора.

Поступак према малолетнику се води на сличан начин као и редовни, класичан кривични поступак, с одређеним одступањима која одговарају карактеристикама личности малолетника (нпр. саслушање малолетника се обавља уз помоћ психолога, педагога или другог стручњака). При томе се према малолетнику увек мора с обзиром на његове године, поступати посебно обазриво. У разматрање се узимају и околности његовог одрастања као што су: утицај околине, евентуална употреба алкохола или психоактивних супстанци, трауме из детињства, однос са родитељима.

4.2. Органи малолетничког кривичног правосуђа

Кривични поступци према малолетним извршиоцима кривичних дела, по правилу, доводе до контакта већег броја службених лица са извршиоцима кривичних

дела, него када су у питању пунолетни извршиоци кривичних дела. Тако, поред припадника полиције, заступника оптужбе (искључиво надлежни виши јавни тужилац) и судије, односно судског већа у вишим судовима, за разлику од кривичног поступка према пунолетним лицима, увек се појављују још најмање два значајна учесника у поступку према малолетнику. То су:

- а) представници надлежног центра за социјални рад и
- б) бранилац малолетника.

Поступања појединих категорија службених лица у оквиру система малолетничког правосуђа има пресудан значај за вођење и доношење одлуке у поступку који се пред надлежним органима води према малолетном учиниоцу кривичног дела.

4.2.1. Припадници полиције

Од почетка примене одредби новог малолетничког Закона једино је рад полиције, као једног од кључних чинилаца у малолетничком кривичном правосуђу, био стабилан. У овом периоду није било суштинских реформи у раду полиције, које би за последицу имале бројна нова кадровска решења на нивоу државе – како је то било у правосудном систему, односно није било нових законских решења која за собом повлаче промене дугогодишњег начина рада – како је то било у систему социјалне заштите. Обука припадника полиције о поступању у малолетничким предметима одвијала се благовремено и у континуитету, у сарадњи Министарства унутрашњих послова и Правосудног центра за обуку и стручно усавршавање – Правосудне академије, кроз коју је прошао, односно још увек пролази одређени број припадника полиције из свих полицијских управа.

Ова специјалистичка обука припадника полиције се и даље одвија у континуитету за нове припаднике полиције који поступају у поступцима према малолетним извршиоцима кривичних дела, али и са малолетним оштећенима. Основ за ову обуку су одредбе ЗОМУКД-а, али и Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима. Кроз ове обуке, али и кроз поступање у пракси после почетног периода прилагођавања, припадници полиције су у највећој мери усагласили поступање у складу са одредбама наведених прописа, тако да су примедбе у пракси на њихово поступање ретке и најчешће неосноване.

4.2.2. Радници центра за социјални рад

После почетка примене одредби новог ЗОМУКД-а центри за социјални рад су дуго времена, као и у претходном периоду у српском правосуђу, били стабилан део система малолетничког правосуђа. За разлику од свих осталих службених лица: полиције, јавних тужилаца, судија и адвоката, једино представници центара за социјални рад нису прошли специфичну обуку за поступање са малолетницима. Они су до недавно радили по уходаном систему, по коме су судијама за малолетнике достављали збирни извештај о личности малолетника у сукобу са законом према коме се води кривични поступак пред надлежним судом, који сачињава стручни тим који чине социјални радник, педагог и психолог.

Доношењем и почетком примене новог Закона о социјалној заштити дошло је до значајних промена у начину рада када су у питању кривични поступци према малолетницима, јер у малолетничким предметима сада поступају тзв. водитељи случаја као појединци који достављају надлежном судији за малолетнике целокупан, само један извештај (Јашовић, 2001: 47). Међутим, додатни проблем је личност – профил водитеља случаја. У новој организацији рада у центрима за социјални рад губи се специјализација јер више не постоје стручни тимови који раде само са малолетницима у сукобу са законом, него у већини случајева сви запослени поступају у свим врстама предмета.

4.2.3. Јавно тужилаштво и суд

Надлежна виша јавна тужилаштва и судови су у посматраном периоду обухваћени свим најзначајнијим новинама у поступању правосуђа према малолетницима у сукобу са законом (као и са малолетним оштећенима – жртвама кривичних дела). Најпре, од 1. јануара 2006. године, тада окружна (данас виша) јавна тужилаштва, искључиво су била надлежна да покрећу кривичне поступке према свим малолетним лицима, али и да примењују поједине диверзионе мере – васпитне налоге. Обуку јавних тужилаца у примени одредби ЗОМУКД-а организованој на Правосудној академији похађао је одређени број јавних тужилаца и њихових заменика.

После почетног периода прилагођавања заједничког за све категорије службених лица у поступању према малолетницима, надлежна јавна тужилаштва, као и надлежни

виши (а раније окружни) судови су у највећој мери прилагодили, усагласили своје поступање у складу са одредбама ЗОМУКД-а, као и појединих подзаконских прописа донетих у складу са његовим одредбама.

4.2.4. Бранилац

Право на одбрану представља део корпуса људских права, и као такво чини једно од основних начела сваког кривичног поступка, како према пунолетним, тако и према малолетним учиниоцима кривичних дела. Право на одбрану гарантовано је Уставом Републике Србије сваком лицу које је окривљено за кривично дело. У члану 33, ст. 2 и 3 Устава Републике Србије¹² прописано је да свако лице које је окривљено за кривично дело има право на одбрану и право да ангажује браниоца по свом избору, као и да са браниоцем несметано општи и да добије примерено време и одговарајуће услове за припрему одбране.

Окривљени који не може да сноси трошкове ангажовања браниоца има право на бесплатног браниоца, ако то захтева интерес правичности у складу са законом. Право на одбрану тесно је повезано и са правом на правично суђење које гарантује сваком лицу право да независан, непристрасан и законом већ успостављен суд, правично и у разумном року, јавно расправи и одлучи о његовим правима и обавезама, основаности сумње која је била разлог за покретање поступка, као и о оптужбама против њега (члан 32, став 1 Устава).

За разлику од поступка против пунолетних лица у којем право на одбрану не подразумева увек обавезно присуство браниоца и право на бесплатног браниоца, у кривичним поступцима према малолетним лицима присуство браниоца је обавезно у свим фазама поступка. Адекватно поступање браниоца, који је завршио обуку о правима детета и делинквенцији младих на Правосудној академији, као једног од обавезних актера у малолетничком правосуђу, има велики значај за остваривање принципа ресторативне правде и заштиту права и интереса малолетника у поступку.

¹² Устав Републике Србије. *Сл. гласник РС*. бр. 98/2006.

V ВАСПИТНИ НАЛОЗИ И КРИВИЧНА ДЕЛА НАСИЉА

5.1. Увод

У позитивноправном систему Републике Србије успостављен је својеврсни „двоструки колосек“ друштвеног реаговања на малолетнички криминалитет (Кнежевић, 2008: 107). Најзначајнија новина која је уведена у систем малолетничког кривичног права у Србији доношењем ЗОМУКД-а 2005. године јесте увођење неформалних, алтернативних или диверзионих мера, средстава и поступака који треба да воде скретању кривичног поступка на један другачији колосек (на друге гране права као што су породично право или право социјалне заштите).

Преусмеравање друштвене реакције на криминалитет малолетника уопште, па тиме и на кривична дела насиља, са колосека примене кривичних санкција (васпитних мера и казне малолетничког затвора) на један неформални и непенални приступ омогућено је увођењем васпитних налога (препука, забрана или упутстава). Васпитни налози су диверзионе мере које изричу надлежни органи малолетним учиниоцима одређених кривичних дела, под условима прописаним у ЗОМУКД-у, у циљу остварења законом прописане сврхе, како у интересу малолетника који је учинио кривично дело, тако и оштећеног. Овако одређен појам заснован је на садржини одредби чланова 5-8. ЗОМУКД-а којима је регулисан овај институт.

У систему законом прописаних мера које се примењују на малолетне учиниоце кривичних дела, васпитни налози представљају мере *sui generis*, како у садржинском смислу, тако и с обзиром на сврху примене. Њиховим прописивањем српско законодавство, поред традиционалних кривичних санкција за малолетнике (васпитне мере, малолетнички затвор), уводи могућност примене мера које по својим формалним и материјалним карактеристикама не припадају категорији кривичних санкција за малолетнике (Попадић et al. 2007: 309-328).

5.2. Појам и карактеристике васпитних налога

Васпитни налози (Кнежевић, 2008: 107) представљају инструменте диверзификације (преусмеравања) друштвене реакције према малолетним учиниоцима

кривичних дела покушајем њеног преображаја у примарно непенално реаговање. Овде се не ради о кривичним санкцијама јер њих поред суда може да изрекне и јавни тужилац за малолетнике, чак и без вођења кривичног поступка у коме би се утврдило да ли је одређени малолетник извршио кривично дело или не. Циљ ових инструмената је да се, кад год је то могуће, избегне (предупреди) вођење кривичног поступка према малолетним лицима или, ако је кривични поступак већ покренут, да се обустави.

Овиме се и српски законодавац приклонио глобалном тренду што интензивније употребе диверзионих модела, који је постављен међународним стандардима за поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела. Но, за овакво поступање је потребно да се дође до уверења да се применом васпитног налога у довољној мери утиче на правилан развој малолетника и на јачање његове личне одговорности како убудуће не би наставио са вршењем кривичних дела (члан 7 ЗОМУКД).

За примену једног или више васпитних налога као посебне мере *sui generis* потребно је кумулативно испуњење два услова: а) формални услов – да је малолетник (а не и млађе пунолетно лице) извршило кривично дело за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна и б) материјални услов – да је малолетник признао извршење кривичног дела и да постоји одређени однос малолетника према извршеном кривичном делу, али и према оштећеном лицу. Потенцирање односа малолетног учиниоца према оштећеном, као општег услова за примену васпитног налога има вишеструки значај. На овај начин се иде у корак са савременим тенденцијама у кривичном праву, да се посебна пажња придаје заштити интереса жртве кривичног дела. Хуманији однос друштва према малолетним учиниоцима кривичних дела никако не искључује, већ напротив, треба да потенцира обавезу малолетника да се у што већој мери ангажује у отклањању штетних последица које је нанео жртви свога дела. То је неопходна претпоставка успеха у процесу поправљања, васпитања и преваспитања малолетног учиниоца кривичног дела (Јашовић, 2001: 81).

При избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике узмеће у обзир у целини интерес малолетника и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника. Васпитни налог може да траје најдуже шест месеци, а у том року може се заменити другим васпитним налогом или укинути. Избор васпитног налога и његова примена се врши у сарадњи са родитељем, усвојиоцем или стараоцем

малолетника и надлежним органом старатељства. Законом су предвиђени следећи васпитни налози (Кнежевић, 2008: 107):

а) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела. Ова мера је присутна у свим варијантама диверзионог модела са интервенцијом, дакле, његовог сложенијег облика. Тешко је замислити позитиван утицај на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности, а да изостане његов напор да се поравна са жртвом кривичног дела које је извршио, да не учини све што је могуће ради неутралисања, отклањања штетних последица учињеног дела. Спремност малолетника да прихвати одговорност за своје поступке почиње управо од спремности малолетника да се поравна са жртвом, да јој се извини и да у границама могућег отклони штетне последице дела. Испуњење овог налога омогућава да се у случајевима када је то целисходно, малолетник суочи са лицем које је повредио својим делом, да схвати да је својим делом нанео штету конкретном лицу или лицима, што може да има значајно дејство у правцу јачања његове одговорности како убудуће не би наставио да врши кривична дела. Модалитети поравнања су разноврсни, што је позитивно у смислу избора најадекватнијег за конкретан случај. Како се истиче, поравнање је заступљено у великом броју земаља и сматра се можда највреднијом алтернативом у односу на репресивне кривичне санкције,

б) редовно похађање наставе или редовни одлазак на посао. Познато је да редовно испуњавање школских и радних обавеза има значајан учинак на јачање дисциплине, стварање радних навика, сужавање временског простора у коме је малолетник препуштен доколици, утицајима неадекватног друштва, што су све фактори који повећавају ризик да дође до поврата у вршењу кривичног дела. Укључивање у редовне токове образовног система у оквиру којих постоји могућност стручног праћења малолетника од стране школских педагога и психолога, значајно повећава ефикасност деловања овог васпитног налога,

в) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. У питању је мера која је прихваћена и широко распрострањена у упоредном кривичном праву. Код малолетника се потенцира њен едукативни, а не пенални карактер. У том смислу се и препоручује примена оваквог налога у случајевима када се претпоставља да ће на малолетника позитивно утицати радно ангажовање у одређеном временском периоду у појединим институцијама које се баве хуманитарним и сличним пословима. У конкретним

задужењима малолетник ће имати прилику да се ангажује у хуманитарним активностима, на пословима заштите човекове околине или у доприносу друге врсте социјалној и локалној заједници. Добро конципиране делатности кроз које ће малолетник испуњавати овај налог, могу значајно да допринесу развијању поштовања малолетника према друштвеним вредностима и јачању његовог осећања припадности и корисности локалној заједници и шире, може позитивно да се одрази и на развој осећања самопоштовања које је веома значајно за младе људе,

г) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога. Ради се о васпитном налогу медицинског карактера. Он се примењује у случајевима када је потребно лечењем и другим стручним медицинским третманом пружити помоћ малолетнику и на тај начин отклонити неки од узрока који су утицали на извршење кривичног дела. Налоге медицинског карактера може да примени само судија, односно веће за малолетнике, а не и јавни тужилац за малолетнике и

д) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. И овде се ради о васпитном налогу медицинског карактера. Он се примењује у случајевима када је потребно одговарајућим лечењем и другим стручним медицинским третманом пружити помоћ малолетнику и на тај начин отклонити неки од узрока који су на њега утицали да изврши кривично дело. И овај налог може да изрекне само судија, односно веће за малолетнике.

5.3. Однос васпитних налога и посебних обавеза

Из претходно одређеног појма, садржине, услова примене, времена трајања и врсте посебних обавеза (као васпитних мера – врсте кривичних санкција за малолетнике) (Васиљевић, Игњатовић-Ристић, Ћитић, 2010: 109-123) произилази да су оне у великој мери сличне са васпитним налозима (као алтернативним мерама које уопште не представљају врсту кривичних санкција). Стога је потребно указати на природу односа – сличности и разлика између посебних обавеза и васпитних налога као две различите врсте мера друштвене реакције на криминалитет малолетника. То није потребно само са аспекта теорије, већ је нужно и у пракси, будући да се ове две различите мере садржински и по називу могу подударити, али су им последице и правна природа различите (Јовашевић, Стевановић, 2009: 37-53).

Те разлике између посебних обавеза (као врсте васпитних мера) и васпитних налога (као диверзионих мера) се углавном свODE на следеће (Јовашевић, 2005: 159-176):

1) посебне обавезе представљају врсту кривичне санкције, док васпитни налози то нису, већ напротив, представљају мере које служе замени, они су алтернатива кривичним санкцијама,

2) посебне обавезе увек изриче суд, док васпитни налог може да изрекне суд, али и јавни тужилац за малолетнике,

3) посебне обавезе се увек изричу у спроведеном кривичном поступку после изведених доказа, а васпитни налози представљају алтернативне мере скретања и избегавања вођења кривичног поступка,

4) циљ и сврха ове две мере се разликују. Тако је циљ примене посебних обавеза остварење законом предвиђеног утицаја на развој и јачање личне одговорности малолетника, његово васпитавање и правилан развој личности, док је циљ васпитних налога да се не покреће кривични поступак или да се он обустави,

5) трајање ових мера је одређено на различит начин јер васпитни налог може да траје најдуже шест месеци, а посебне обавезе могу да трају и до годину дана,

6) различите су последице неизвршења изречене мере. У случају неиспуњења посебне обавезе, она се може обуставити или заменити другом васпитном мером, док се у случају неиспуњења васпитног налога као последица јавља започињање или настављање кривичног поступка који може, али и не мора резултирати изрицањем неке од васпитних мера и

7) васпитни налог се може изрећи само према малолетном учиниоцу кривичног дела за које је у закону прописана казна затвора до пет година, док се посебне обавезе под одређеним условима могу изрећи и млађем пунолетном лицу и то у случају извршења било ког кривичног дела.

5.4. Примена васпитних налога код кривичних дела насиља

У наставку рада ће бити анализирана примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља на територији Републике Србије у периоду од 2009. до 2015. године, сходно расположивим статистичким подацима Републичког завода за статистику.

Увођењем васпитних налога српски законодавац је увео алтернативе уобичајеним кривичним санкцијама за малолетнике и тиме афирмисао један важан сегмент (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић, 2003: 83). Тим концептом у кривичном законодавству у потпуности су испоштовани стандарди садржани у међународним правним актима универзалног и регионалног карактера (Савет Европе) који се баве заштитом и поступањем са малолетним учиниоцима кривичних дела. Ови документи препоручују да се, кад год је то могуће, случајеви малолетних учинилаца кривичних дела решавају без формалне процедуре пред надлежним судским органима да се применом диверзиног модела реакција друштва „скрене“ ка другом, целисходнијем правцу.

Бројна инострана и домаћа истраживања и релевантни статистички подаци указују да малолетници у највећем броју врше лакша кривична дела. Та околност, уз свест о бројним штетним последицама које на малолетника оставља судска процедура, један је од важних разлога што модерна законодавства предвиђају могућност да тужилац применом начела опортунитета кривичног гоњења одлучи да не захтева покретање кривичног поступка за лакша кривична дела (Хрнчић, 2009: 113). У српском систему таква могућност је прописана у члану 58 ЗОМУКД-а. У формалном смислу, ова могућност кореспондира и са препорукама међународних правних аката и са општим духом протективности према малолетницима, који је прихваћен у теорији, законодавству и пракси. Овај модел, који се састоји у избегавању судског процесуирања без примене додатних мера према малолетном учиниоцу кривичног дела, у литератури се означава као модел једноставне диверзије.

Њему се стављају озбиљне замерке које веома пластично илуструје искуство Брисела, града у коме малолетници изврше у просеку око 11.000 кривичних дела на годишњем нивоу. Само 20% ових лица буде процесуирано пред надлежним кривичним судом, док 80% малолетника, углавном зато што су извршили багателна кривична дела, уопште не дођу пред суд, а изостане и примена неке друге адекватније реакције друштва. Такав приступ је критикован са аргументацијом да он код малолетника поспешује и развија неодговорност и осећај некажњивости, што практично погодује поврату, а код грађана повећава осећај несигурности. Са циљем да се превазиђу негативне стране модела једноставне диверзије, уведен је систем диверзије са интервенцијом у коме тужилац обуставља кривични поступак у замену за извршење

једне или више диверзионих мера од стране малолетног учиниоца кривичних дела и/или његових родитеља.

Табела 1. Примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља према подацима Вишег јавног тужилаштва у Врању

Структура кривичних дела насиља	2013.	2014.	2015.	2016.
Убиство	/	/	/	1
Тешко убиство	16	/	/	/
Тешка телесна повреда	7	/	3	1
Лака телесна повреда	16	/	11	39
Остала кривична дела против живота и тела	3	30	4	1
Злостављање и мучење	/	/	/	6
Угрожавање сигурности	/	1	1	4
Остала кривична дела против слобода и права човека и грађанина	/	/	/	1
Остала кривична дела против части и угледа	/	/	/	5
Отмица	/	/	/	/
Злостављање и мучење	/	/	/	6
Угрожавање сигурности	2	/	4	4
Силовање	/	/	/	1
Обљуба над немоћним лицем	/	/	/	/
Обљуба са дететом	1	/	/	2
Обљуба злоупотребом положаја	/	/	/	/
Недозвољене полне радње	4	/	/	12
Насиље у породици	2	2	1	4
Остала кривична дела против брака и породице	/	/	/	1
Крађа	55	56	43	37
Тешка крађа	125	107	99	68
Разбојничка крађа	/	/	/	/
Разбојништво	1	2	1	4
Превара	/	3	/	2
Ситна крађа, утаја и превара	12	8	9	5
Изнуда	/	/	/	/
Остала кривична дела против имовине	20	10	15	26
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1	2	2	/
Неовлашћено држање опојних дрога	1	/	/	3
Омогућавање уживања опојних дрога	/	/	/	/
Остала кривична против животне средине	2	1	1	2
Изазивање опште опасности	5	2	5	1
Угрожавање јавног саобраћаја	10	3	5	6
Остала кривична дела државних органа	/	1	/	/
Спречавање службеног лица у вршењу службене радње	1	/	/	3
Напад на службено лице у вршењу службене дужности	3	/	/	/
Остала кривична дела против правосуђа	1	1	1	1
Насилничко понашање	3	/	2	11
Остала кривична дела против јавног реда и мира	7	1	4	3
Кривична дела против правног саобраћаја	/	/	/	1

Извор: Више јавно тужилаштво у Врању

У овом делу рада биће анализирана примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља, не само на основу података које прикупља Републички завод за статистику за подручје Републике Србије (без подручја Аутономне покрајине Косова и Метохије), већ и на основу података Вишег јавног тужилаштва у Врању (у периоду од 2013. до 2016. године).

На основу табеле 1 може се закључити да су васпитни налози најчешће примењивани за кривично дело тешку крађу (члан 204 КЗ), и то 2013. године, чак у 125 случајева. За ово дело су васпитни налози најчешће изрицани и у периоду од 2014. до 2016. године. Након тога, следе кривична дела крађе (члан 203 КЗ), где се васпитни налози изричу у релативно високом броју у односу на друга кривична дела, и то за цео посматрани период. Малолетници се, уопште, у посматраном периоду нису појављивали као учиниоци следећих кривичних дела: а) обљубе над немоћним лицем, б) обљубе злоупотребом службеног положаја и в) отмице.

Кривично дело убиство је малолетник извршио само једном 2016. године. У 2016. години према малолетним учиниоцима кривичних дела примењени су васпитни налози: а) у 241 случају је наложио јавни тужилац за малолетнике и б) у 63 случаја наложио је судија за малолетнике.

Табела 2. Пријављени малолетни учиниоци кривичних дела у периоду од 2012. до 2016. године на подручју Републике Србије

Кривична дела	2012		2013		2014		2015		2016	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	број	%
Укупно	2946	100,0	3300	100,0	2522	100,0	2535	100,0	2505	100,0
Против живота и тела	317	10.8	364	11,0	227	9,0	259	10.2	258	10,3
Против слобода и права човека и грађанина	56	1.9	32	1,0	50	2,0	37	1,5	57	2,3
Против полне слободе	25	0.8	43	1,3	56	2,2	22	0.9	36	1,4
Против здравља људи	195	6.6	187	5,7	168	6,7	194	7,7	163	6,5
Против привреде	5	0.2	7	0,2	5	0,2	15	0.6	17	0,7
Против имовине	1633	55.4	1970	59.7	1472	58.4	1456	57.4	1432	57.2
Против безбедности јавног саобраћаја	95	3,2	100	3,0	40	1,6	47	1,9	24	1,0
Против јавног реда и мира	437	14.8	452	13,7	377	14,9	383	15.1	362	14,5
Остала кривична дела	183	6.2	145	4,4	127	5,0	122	4.8	156	6.2

Извор: Републички завод за статистику

Ако се оствари увид у табелу 2, може се закључити да су малолетници у периоду од 2012. до 2016. године највише кривичних дела извршили у току 2013. године – чак 3.300. Од тога је највише било кривичних дела против имовине – чак 1.970 дела, док је најмање било кривичних дела против привреде – свега 7. Најмање кривичних дела малолетници су извршили управо последње анализираних 2016. године. Те године је на подручју Републике Србије извршено 2.505 кривичних дела, од чега највише кривичних дела против имовине – 1.432 (скоро три петине укупног броја свих кривичних дела). Те године малолетници су извршили најмање привредних кривичних дела – свега петнаест што је и очекивано с обзиром да они због узраста ретко учествују у привредном животу и привредном пословању.

Анализом наведених података закључује се да се малолетници у посматраном периоду:

а) константно јављају као претежни учиниоци кривичних дела против имовине и кривичних дела против јавног реда и мира,

б) у извршењу ове две групе кривичних дела малолетници показују континуитет,

в) имовинска кривична дела у криминалитету малолетника учествују са преко 50 % случајева и то: у току 2012. године – 55,4 %, у току 2013. године – 59,7 %, у току 2014. године – 58,4 %, у току 2015. године – 57,4 % и у току 2016. године – 57,2 % и

г) када се ради о кривичним делима против јавног реда и мира, која се по бројности налазе на другом месту, малолетници су ова дела вршили у приближно истом проценту, око 15 % (што значи да је свако шесто кривично дело малолетника припадало овој групи кривичних дела) и то: у току 2012. године – 14,8 %, у току 2013. године – 13,7 %, у току 2014. године – 14,9 %, у току 2015. године – 15,1 % и у току 2016. године – 14,5 %.

Према малолетницима је, по расположивим статистичким подацима за период од 2012. до 2016. године, највећи број кривичних пријава поднет у току 2013. године – 3.300 пријава. Потом следи 2.946 пријава које су поднете 2012. године, док је најмање кривичних пријава, тј. 2.505 против малолетника поднето у току 2016. године.

Са малим процентуалним уделом у пријављеним кривичним делима малолетници се појављају и код кривичних дела против слободе и права човека и грађанина, и то од 1 % у току 2013. године, 1,9 % у току 2012. године до 2,3 % у току 2016. године. Највише кривичних пријава против малолетника због извршеног

кривичног дела против живота и тела је поднето у току 2013. године – чак 364 пријаве, што чини 11 % укупног броја пријављених дела.

Табела 3. Изречене кривичне санкције малолетницима према старости и полу у периоду 2012–2016. године у Републици Србији

		2012		2013		2014		2015		2016	
		Број	%	Број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно		2302	100,0	2648	100,0	2034	100,0	1926	100,0	2032	100,0
	Жене	122	100,0	128	100,0	144	100,0	142	100,0	152	100,0
14 година	Свега	406	17,6	470	17,7	347	17,1	303	15,7	362	17,8
	Жене	24	19,7	35	27,3	29	20,1	22	15,5	30	19,7
15	Свега	578	25,1	624	23,6	478	23,5	441	22,9	421	20,7
	Жене	32	26,2	32	25,0	34	23,6	30	21,1	36	23,7
16	Свега	704	30,6	727	27,5	642	31,6	557	28,9	619	30,5
	Жене	34	27,9	33	25,8	44	30,6	51	35,9	47	30,9
17 година	Свега	614	26,7	827	31,2	567	27,9	625	32,5	630	31,0
	Жене	32	26,2	28	21,9	37	25,7	39	27,5	39	25,7

Извор: Републички завод за статистику

При анализи статистичких података из табеле 3 може се закључити да је највише кривичних санкција према малолетницима за кривична дела насиља изречено у току 2013. године – 2.648, а најмање у току 2015. године – 1.926. Даље, у току 2013. године је изречено 470 кривичних санкција лицима узраста од 14 година, од чега према 122 лица женског пола. Исте године су лицима узраста од 15 година изречене 624 кривичне санкције, од чега 35 санкција лицима женског пола. Када су у питању лица узраста од 16 година, њима је изречено 727 кривичних санкција, од чега само према 32 женска лица. Слична је ситуација забележена и последње посматране године – 2016. године када је лицима узраста од 17 година изречено укупно 827 кривичних санкција, од чега само у 28 случајева према лицима женског пола.

Процентуално посматрано, у трећини случајева су кривичне санкције изрицане лицима узраста од 16 година и то у току 2012. године – 30,6 %, у току 2013. године – 27,5 %, у току 2014. године – 31,6 %, у току 2015. године – 28,9 % и у току 2016. године – 30,5 %. Нешто је мањи проценат изречених кривичних санкција лицима узраста од 15 година, па он износи у току 2012. године – 25,1 %, у току 2013. године – 27,5 %, у току 2014. године – 23,6 %, у току 2015. године – 22,9 % и у току 2016. године – 20,7 %.

Табела 4. Врсте изречених кривичних санкција према малолетницима у периоду 2012–2016. године у Републици Србији

	2012		2013		2014		2015		2016	
	Број	%	Број	%	број	%	број	%	број	%
Млађи малолетници										
Васпитне мере	984	42.7	1094	41.3	825	40.6	744	38.6	783	38.5
Мере упозорења и усмеравања	460	20.0	471	17.8	428	21,0	386	20,0	406	20.0
Мере појачаног надзора	472	20.5	559	21,1	362	17.8	320	16.6	327	16,1
Заводске мере	52	2.3	64	2.4	35	1,7	38	2.0	50	2.5
Старији малолетници										
Малолетнички затвор	2	0.1	8	0.3	6	0,3	9	0.5	9	0.4
Преко 5 до 10 година	-	0.0	3	0,1	-	0,0	1	0,1	-	0.0
Преко 2 до 5 година	-	0.0	2	0,1	4	0,2	4	0.2	3	0,1
Преко 6 месеци до 2 године	2	0.1	3	0,1	2	0,1	4	0.2	6	0.3
Васпитне мере	1316	57.2	1546	58.4	1203	59,1	1173	60.9	1240	61.0
Мере упозорења и усмеравања	535	23,2	651	24.6	576	28,3	594	30.8	639	31.4
Мере појачаног надзора	728	31.6	818	30.9	573	28.2	543	28.2	550	27,1
Заводске мере	53	2,3	77	2.9	54	2,7	36	1.9	51	2.5

Извор: Републички завод за статистику

Када се анализирају статистички подаци о врсти (структури) изречених кривичних санкција према малолетницима за кривична дела насиља у Републици Србији у периоду 2012. до 2016. године (табела 4) долази се до следећих закључака:

а) најчешће су изрицане васпитне мере старијим малолетницима, и то у преко 50 % случајева – у току 2012. године 57,2 %, у току 2013. године 58,4 %, у току 2014. године 59,1 %, у току 2015. године 60,9 % и у току 2016. године 61 %,

б) према млађим малолетницима су васпитне мере изрицане у великом броју (што је и логично јер су то основне и једине врсте санкција које се могу изрећи овој категорији лица) – у току 2012. године 42,7 %, у току 2013. године 41,3 %, у току 2014. године 40,6 %, у току 2015. године 38,6 % и у току 2016. године 38,5 %,

в) у најмањем броју случајева су старијим малолетницима изрицане казне малолетничког затвора и то – у току 2012. године 0,1 %, у току 2013. и 2014. године 0,3 %, у току 2015. године 0,5 % и у току 2016. године 0,4 %,

г) највећи број у апсолутном износу према млађим малолетницима су изречене васпитне мере у току 2013.године – у 1.094 случаја, а најмање је изречено ових мера у току 2015. године – свега 744 мере,

д) мере упозорења и усмеравања су најчешће изрицане према овој категорији учинилаца кривичних дела у току 2013. године, а најмање у току 2015. године,

ђ) слична је ситуација и са изреченим мерама појачаног надзора којих је било највише у току 2013. године – са 559 случајева, а најмање у току 2015. године – свега у 320 случајева и

е) заводске мере су пратиле ове тенденције, па су најчешће изрицане управо у 2013. години, а најмање у 2015. години.

Код старијих малолетника као учинилаца кривичних дела највише је изречених васпитних мера – чак 1546, док је најмање изречених заводских мера – свега 36 у току 2015. године.

Табела 5. Поднете кривичне пријаве против малолетницима у току 2015. године према извршеном кривичном делу насиља

Кривична дела	Укупно	Србија- север		Србија -југ	
		Београдски Регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије
Укупно	3355	211	1242	911	991
ПРОТИВ ЖИВОТА И ТЕЛА	414	26	129	114	145
Убиство	9	1	1	6	1
Тешко убиство	3	-	3	2	1
Тешка телесна повреда	89	12	32	39	15
Лака телесна повреда	268	7	74	65	122
Учествовање у тучи	37	6	17	9	5
Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађу	8	-	5	2	1
ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА	86	6	22	23	35
ПРОТИВ ЧАСТИ И УГЛЕДА	12	1	2	-	9
ПРОТИВ ПОЛНЕ СЛОБОДЕ	39	1	10	14	14
Силовање	9	-	2	2	5
Обљуба над немоћним лицем	1	1	-	-	-
Обљуба над дететом	6	-	-	3	3
Недозвољене радње	20	-	6	8	6
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	3	-	2	1	-

Извор: Републички завод за статистику

Анализирајући статистичке податке о регионалној заступљености извршених кривичних дела малолетничког насиља у току 2015. године закључује се да је у Републици Србији укупно пријављено 3.355 малолетника за различита кривична дела (табела 5). Највише је кривичних дела малолетника пријављено у региону Војводине – 1.242 кривична дела, затим следи регион Јужне и Источне Србије са 991 поднетом кривичном пријавом, потом следи регион Шумадије и Западне Србије са 911 поднетих пријава. Интересантно је, да се Београдски регион налази на зачељу са само 211 поднетих кривичних пријава према малолетницима. У посматраном периоду – дакле, у

2015. години је највећи број кривичних пријава поднет против малолетника за кривична дела против живота и тела – чак 414 пријава. Од тога, највише пријава за ова дела је поднето у Јужној и Источној Србији – 145 пријава, затим у Војводини – 129 пријава, а најмање пријава за ова насилничка кривична дела је поднето у Београдском региону – само 26 пријава. Када су у питању кривичне пријаве против малолетника за учињена кривична дела против слобода и права човека и грађанина, оне се налазе на другом месту по учесталости. За ова кривична дела је у току 2015. године поднето укупно 86 кривичних пријава, од чега је највише пријава забележено на подручју Јужне и Источне Србије – 35 пријава, односно 23 пријаве у Шумадији и Западној Србији. По бројности извршених кривичних дела на трећем месту се налазе кривична дела против полне слободе. За ова дела је у току 2015. године поднето само 39 кривичних пријава, од чега најмање у Београду – само једна пријава, а највише пријава за ова кривична дела је поднето на подручју Јужне и Источне Србије, односно Шумадије и Западне Србије – по 14 кривичних пријава.

Табела 6. Поднете кривичне пријаве према малолетницима у току 2016. године према извршеном кривичном делу насиља

Кривична дела	Укупно	Србија- север		Србија –југ	
		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије
Укупно	3643	168	1312	1069	1094
ПРОТИВ ЖИВОТА И ТЕЛА	532	22	153	169	191
Убиство	9	1	1	5	2
Тешко убиство	3	-	3	-	-
Убиство детета при порођају	1	-	-	-	1
Тешка телесна повреда	118	8	44	41	25
Лака телесна повреда	372	7	91	116	158
Учествовање у тучи	21	6	12	3	-
Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађу	9	-	2	2	5
Излагање опасности	2	-	-	2	-
ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА	150	5	58	44	43
ПРОТИВ ЧАСТИ И УГЛЕДА	20	-	-	2	18
ПРОТИВ ПОЛНЕ СЛОБОДЕ	47	1	20	4	22
Силовање	4	-	1	1	2
Обљуба над немоћним лицем	2	1	1	-	-
Обљуба над дететом	8	-	4	-	4
Недозвољене радње	25		9	2	14
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	8	-	5	1	2

Извор: Републички завод за статистику

Анализирајући статистичке податке о регионалној заступљености извршених кривичних дела насиља малолетника у току 2016. године закључује се да је у Републици Србији укупно пријављено 3.643 малолетника за различита кривична дела (табела 6). Највише је кривичних дела малолетника пријављено у региону Војводине – 1.312 кривичних дела, затим следи регион Јужне и Источне Србије са 1.094 поднете кривичне пријаве, да би се са само 168 кривичних пријава на последњем месту налазио Београдски регион.

У посматраном периоду – дакле, у 2016. години је највећи број кривичних пријава поднет против малолетника за кривична дела против живота и тела – чак 532 пријаве. Од тога, највише пријава за ова кривична дела је поднето у Јужној и Источној Србији – 191 пријава, затим у Шумадији и Западној Србији – 169 пријава, док је најмање пријава за ова насилна кривична дела поднето у Београдском региону – само 22 пријаве.

Када су у питању кривичне пријаве против малолетника за учињена кривична дела против слобода и права човека и грађанина, оне се налазе на другом месту по учесталости. За ова кривична дела је у току 2016.године поднето укупно 150 кривичних пријава, од чега је највише пријава забележено на подручју Војводине – 58 пријава и 44 пријаве у Шумадији и Западној Србији. Најмање – само пет кривичних пријава за ова кривична дела је поднето у Београдском региону.

Напоследку, у току 2016. године број извршених кривичних дела против полне слободе налази се на трећем месту по учесталости. За ова дела је у току наведене године поднето само 47 кривичних пријава, од чега најмање у Београду – само једна пријава, а највише пријава за ова кривична дела је поднето на подручју Јужне и Источне Србије – 22 пријаве, односно Војводине – 20 кривичних пријава.

Када се анализирају подаци о броју изречених васпитних налога малолетним учиниоцима одређених кривичних дела (табела 7), за која су ове мере уопште и изрицане у највећем броју, у Републици Србији у периоду 2011. до 2015. године може се закључити следеће:

Табела 7. Изречени васпитни налози за кривична дела насиља у Републици Србији у периоду 2011-2015. године (прво је дат укупан број пријављених малолетника, а у заграда број изречених васпитних налога)

Кривична дела	2011	2012	2013	2014	2015
Кривична дела против живота и тела	582 (7)	451 (106)	404 (20)	316 (24)	414 (29)
Тешка телесна повреда	178 (3)	148 (7)	110 (3)	89 (1)	89 (4)
Лака телесна повреда	323 (3)	254 (16)	238 (16)	193 (17)	268 (25)
Кривична дела против полне слободе	48 (2)	44 (3)	68 (4)	36 (0)	39 (1)
Кривична дела против имовине	2.450 (43)	2.238 (44)	2.355 (100)	1.952 (97)	1.912 (135)
Крађа	430 (7)	490 (18)	587 (41)	585 (48)	614 (58)
Тешка крађа	1.235 (1)	1.073 (2)	1.119 (25)	831 (20)	748 (6)
Кривична дела против здравља људи	181 (1)	156 (1)	127 (2)	132 (1)	181 (16)
Кривична дела против јавног реда и мира	511 (6)	528 (12)	465 (13)	358 (20)	409 (20)
Насилничко понашање	336 (6)	415 (11)	399 (13)	312 (18)	346 (16)

Извор: Републични завод за статистику

а) највећи број васпитних налога је изрицан управо последњих посматраних година – 2014. и 2015. године (што је вероватно последица све веће уходаности надлежних органа у примени – извршење ове врсте мера друштвене реакције на криминалитет малолетника),

б) тако је 2015. године највише васпитних налога изречено за кривична дела против имовине, и то 135 налога у односу на 1.912 пријављених малолетних учинилаца кривичних дела. И претходне 2014. године је за ову групу дела – од 1.952 дела изречено највише – 97 васпитних налога према малолетницима,

в) велики број васпитних налога је 2015. године изречен и за кривична дела против живота и тела – 29 налога у односу на 414 малолетника, од чега највише за тешку телесну повреду – 4 налога у односу на 89 извршених кривичних дела, односно за лаку телесну повреду где је изречено 25 налога у односу на 268 малолетника,

г) слична је ситуација забележена и у осталим посматраним годинама када су у питању ова кривична дела насиља,

д) за кривична дела против полне слободе васпитни налози су изузетно ретко изрицани у посматраном периоду: један налог од 39 пријављених малолетника – у току 2015. године, ниједан налог од 36 малолетника – у току 2014. године, 4 налога од 68 пријављених малолетника – у току 2013. године, 3 налога у односу на 44 малолетника – у току 2012. године и 2 налога у односу на 48 малолетника – у току 2011. године,

ђ) и за кривична дела против здравља људи (углавном када се ради о опојним дрогама) малолетницима су ретко изрицани васпитни налози. Тако је 16 налога изречено у односу на 181 малолетника – у току 2015. године, један налог од 132 малолетника – у току 2014. године, два налога у односу на 127 малолетника – у току 2013. године, један налог у односу на 156 малолетника у току 2012. године и коначно, један налог у односу на 181 малолетника – у току 2011. године,

е) за кривична дела против јавног реда и мира, и то најчешће за кривично дело насилничко понашање, малолетницима су процентуачно најчешће изрицани васпитни налози и то: у току 2015.године 16 васпитних налога је изречено за насилничко понашање (у односу на 346 пријављена малолетника за ово кривично дело) од 20 налога који су уопште изречени за ову групу кривичних дела (од 409 пријављених малолетника). Слично је било и у току 2014. године када је од 20 васпитних налога колико је уопште изречено учиниоцима кривичних дела против јавног реда и мира (од 358 пријављених малолетника), чак 18 васпитних налога изречено је за кривично дело насилничко понашање (од пријављених 312 малолетника за ово кривично дело) и

ж) свих тринаест васпитних налога који су уопште изречени за кривична дела против јавног реда и мира (од пријављених 465 малолетника) у току 2013. године изречени су управо учиниоцима кривичног дела насилничког понашања (којих је било 399 те године), као и што је свих шест васпитних налога у току 2011. године изречено баш за ово кривично дело (од пријављених 336 малолетника), односно од 511 малолетника који су пријављени за неко од кривичних дела против јавног реда и мира у току 2011. године.

5.5. Стандарди извршења васпитних налога

5.5.1. Изрицање васпитних налога

Стандардима извршења васпитних налога дефинишу се: а) специфична сврха васпитних налога и смернице за избор васпитног налога, б) активности специфичне за конкретни васпитни налог, в) очекивани исходи извршења васпитних налога и г) правила која се односе на организације или појединце који учествују у извршењу изречених васпитних налога. Општа сврха васпитних налога дата је у члану 7 ЗОМУКД, а у стандардима за сваки васпитни налог се појединачно дефинише његова специфична сврха (циљ) у конкретном случају.

У стандардима извршења васпитних налога уз сваки васпитни налог дају се додатне смернице када је целисходно применити конкретан васпитни налог. Ове смернице се користе, пре свега, у фази избора врсте васпитног налога и односе се на сврсисходност примене конкретног васпитног налога у односу на личност, склоности/интересовања малолетника, мотивацију и његово психофизичко стање, али и специфичности социјалних услова и спољних околности (нпр. капацитети и њихова доступност у локалној заједници за извршење конкретног васпитног налога...).

Наш законодавац је прихватио сложенији концепт диверзионог модела, па у том смислу непокретање или обустављање кривичног поступка према малолетнику није само по себи сврха васпитних налога. Смисао њихове примене је сложенији, присуство ових мера омогућава искључење судске процедуре управо да би се применили васпитни налози као сврсисходнији начин реаговања према одређеној категорији малолетних учинилаца кривичних дела. Та се сврсисходност може посматрати, како са становишта принципа економичности, тако и принципа легитимности (Јашовић, 2001: 80).

У првом случају избегава се нерационално ангажовање, у крајњој линији, скупог и гломазног правосудног државног апарата када за то нема оправдања, с обзиром да су у питању лакша кривична дела. Принцип легитимитета полази од начела да кривична процедура и кривичне санкције треба да буду *ultima ratio*, односно да им не треба прибегавати ако се очекивани криминално-политички циљеви могу остварити изван репресивног система редовне кривичне процедуре и примене кривичних санкција.

Непокретање или обустављање кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела представља специфичну сврху васпитних налога, што у значајној мери чини један од битних елемената њиховог одређивања као специфичних мера *sui generis*.

Доношење одлуке о примени васпитног налога је надлежност јавног тужиоца за малолетнике, односно суда, и представља први корак, односно процедурални предуслов примене ових алтернативних мера. Појам „организација примене васпитног налога“ је изведен у теорији и пракси, будући да га ЗОМУКД експлицитно не помиње (Векарић, 2012: 143). Под „организацијом примене васпитног налога“ се подразумева скуп активности које следе после доношења одлуке о примени једног или више васпитних налога, у организацији органа старатељства, у тесној сарадњи са јавним тужиоцем/судом, са циљем да се обезбеде услови да се изречени васпитни налог спроведе на најбољи и најефикаснији начин.

У оквиру укупних реформских процеса у Републици Србији, који имају за циљ унапређење положаја и права деце генерално, па затим и у области правосуђа, посебно место има доношење Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Он је настао као резултат настојања да се законодавство у овој области усагласи са међународним стандардима, укључујући: а) креирање нових кривичних санкција (посебне обавезе и појачани надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање), б) увођење диверзионих мера (васпитни налози) и в) прописивање специјалне заштите малолетника као оштећених у кривичном поступку. Овим Законом се први пут стварају услови за примену нових приступа у малолетничком кривичном правосуђу који афирмишу принципе ресторативне правде.

ЗОМУКД заправо, полази од „начела супсидијарности примене кривичне санкције и давања предности вансудским облицима интервенисања (Кнежевић, 2008: 110), а то даје простора и за ширу имплементацију принципа ресторативне правде. Према Резолуцији ОУН о основним принципима примене програма ресторативне правде у кривичним случајевима, ресторативна правда подразумева све програме који су базирани на ресторативном процесу и теже остваривању ресторативних циљева. Ресторативни процес подразумева „сваки процес у коме жртва и учинилац, а када је прихватљиво и други појединци и чланови заједнице који су погођени кривичним

делом, активно учествују у решавању ситуације настале извршењем кривичног дела, углавном уз помоћ медијатора (фацилитатора)“.

Ресторативни процеси могу да укључе посредовање, помирење, расправе и кругове „кажњавања“. Ресторативни циљеви (исходи) подразумевају „постизање споразума као резултата ресторативног процеса“, укључујући накнаду штете, рад у корист заједнице и друге програме који су осмишљени тако да омогућавају репарацију (накнаду штете) за жртве и заједницу, али истовремено и реинтеграцију за жртву, као и за малолетног учиниоца кривичног дела.

5.5.2. Принципи изрицања васпитних налога

Примена, а тиме и извршење васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији се заснива на принципима ресторативне правде, односно накнаде или поправљања штете настале извршењем кривичног дела, принципима најбољег интереса детета и поштовању права детета и принципима добровољности и поверљивости.

Принципи ресторативне правде произлазе из значаја саме „ресторативне правде“ која представља одговор на учињено кривично дело у друштвеној заједници (ужој или широј). За разлику од традиционалног кривичноправног система, ресторативна правда је више окренута будућности. Она тежи да рестаурира, односно поправи последице прошлог догађаја (извршеног кривичног дела), да успостави баланс између потреба и интереса свих заинтересованих страна (жртве, учиниоца и чланова заједнице), како би се обезбедио опоравак жртве од трауме, а тиме утицало у правцу превенције будућих криминалних понашања и успоставила хармонија у заједници која је нарушена извршењем кривичног дела. Ресторативна правда се базира на четири основна принципа (Ћопић, 2007: 25-35). То су: а) принцип персонализама – схватање кривичног дела, пре свега, као повреде људи и међуљудских односа, б) принцип поправљања штете настале извршењем кривичног дела, в) принцип учешћа и г) принцип реинтеграције.

Најбољи интерес детета је други значајан принцип на коме се заснива примена (извршење) изреченог васпитног налога према малолетном учиниоцу кривичног дела.

Сви поступци који се односе на малолетника се предузимају и воде у складу са његовим најбољим интересима. У свим активностима које се односе на децу од примарног значаја су њихови интереси, без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције, без обзира да ли су то институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела.

Принцип најбољег интереса детета је дефинисан у Конвенцији ОУН о правима детета. Зато он обавезује све државе потписнице ове Конвенције, међу којима је и Република Србија још од 1990. године, да детету обезбеде такву заштиту и бригу која је неопходна за његову добробит, узимајући у обзир права и обавезе његових родитеља, законских старалаца или других појединаца који су правно одговорни за дете и предузимају у том циљу све потребне законодавне и административне мере. Државе потписнице Конвенције се старају да институције, службе и установе које су одговорне за бригу или заштиту деце буду у складу са стандардима које су утврдили надлежни органи, посебно у области сигурности и здравља, броју и подобности особља, као и стручног надзора. Поштовање права детета се у поступцима извршења изречених васпитних налога као принцип односи на поштовање свих његових права која су дефинисана Конвенцијом ОУН о правима детета, а посебно принципа недискриминације, права на изражавање мишљења и партиципацију и права на приватност.

Принцип поверљивости у извршењу васпитног налога изведен је, са једне стране, из права на приватност које припада сваком детету, па и малолетнику који је извршио кривично дело, и са друге стране, на основу прописивања одредби ЗОМУКД-а које наглашавају посебну заштиту поверљивости података у свим поступцима који се воде у односу на малолетника. То истовремено подразумева да су све информације које се односе на извршење кривичног дела и примењени васпитни налог према малолетнику део поверљивих информација, које су доступне само овлашћеним учесницима у извршењу васпитног налога. Сличан је и принцип добровољности. Он подразумева преузимање права и обавеза, у овом случају, у поступку примене, извршења и испуњења васпитног налога уз пун пристанак и са свешћу малолетника о властитој одговорности.

Примена васпитних налога је, под условима који су прописани ЗОМУКД-ом, само могућност јавног тужиоца или суда, али не и њихова обавеза. У том смислу треба

очекивати да ће се васпитни налог применити када се процени да је такво решење целисходније у односу на санкције којима се јављају као алтернатива. Целисходност примене васпитних налога треба процењивати са више аспеката као што су: а) заштита друштвених интереса, б) заштита интереса малолетног учиниоца кривичног дела и в) заштита интереса жртве.

Друштвени интерес се, првенствено, огледа у економичности и рационализацији начина и поступка реаговања друштва на појавне облике криминалитета малолетника који спадају у тзв. багателни и средњи криминалитет, а који је процентуално најзаступљенији у укупном криминалитету ове старосне категорије. У традиционалном систему, без обзира што се за ову врсту деликата по правилу изричу најблаже васпитне мере, води се кривични поступак пред надлежним судом, што опет подразумева значајне материјалне трошкове.

Проналажење ефикасних одговора на криминалитет малолетника представља један од највећих изазова савремене политике сузбијања криминалитета. У вези са тим поставља се питање који су то облици криминалитета код којих васпитни налози могу да буду адекватна алтернатива кривичним санкцијама. Прописујући као услов за примену ових мера да је малолетник учинио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, законодавац указује да код примене ових мера има у виду тзв. багателни и средњи криминалитет. У питању су деликти који су процентуално најприсутнији у укупном криминалитету који врши ова популација. За такву врсту деликата, поготово код малолетника код којих извршење кривичног дела представља епизоду која није прерасла у модел понашања, није ни потребно, али ни пожељно као прву меру применити кривичну санкцију (Ћопић, 2007: 25-35), ма како она била „лака“.

Битна карактеристика која указује на посебну правну природу васпитних налога јесте легитимација јавног тужиоца за малолетнике као органа који је, поред суда, надлежан да примени ове мере. У члану 58 ЗОМУКД-а регулисано је да, у складу са принципом опортунитета кривичног гоњења којим располаже, јавни тужилац за малолетнике може према малолетном учиниоцу кривичног дела применити један или више васпитних налога, под условом да се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна.

У том смислу се посматрају и васпитни налози као мере које се повезују са принципом опортунитета, посебно када јавни тужилац искористи могућност да не покрене кривични поступак, већ уместо тога има могућност избора да применом једног или више васпитних налога утиче на малолетног учиниоца на један квалитативно другачији начин. Тиме га истовремено и ослобађа стигме судског поступка, али га не ослобађа онога што је веома важно за малолетника који је учинио кривично дело – да се суочи са својим делом и његовим последицама, да препозна своју одговорност и обавезу да се понаша у складу са елементарним друштвеним обзирима и моралним стандардима (Хрнчић, 2009: 113).

Када процени да не би било целисходно да се води кривични поступак према малолетнику, с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је оно учињено, на ранији живот малолетника и његова лична својства (у смислу члана 58. ЗОМУКД), јавни тужилац за малолетнике може одлуку о непокретању поступка условити пристанком малолетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца, као и спремношћу малолетника да прихвати и испуни један или више васпитних налога из члана 7, став 1, тачке 1–3 ЗОМУКД (члан 62, став 1 ЗОМУКД). Ова одредба указује на нову могућност коју предвиђа ЗОМУКД да се у одређеној кривичној ствари на малолетника може применити диверзиони модел. Реч је о правном средству којим се омогућава да се преко „скретања“ кривичног поступка избегне стигматизација и друге штетне последице по малолетног учиниоца, које настају процесуирањем кривичне ствари пред кривичним судом.

Након подношења захтева за покретање кривичног поступка, јавни тужилац за малолетнике може судији за малолетнике поднети предлог да се поступак обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више васпитних налога из члана 7 ЗОМУКД. У даљем току поступка могуће су две ситуације: а) ако се судија за малолетнике сложи са овим предлогом, одредиће да се према малолетнику примени један или више васпитних налога водећи рачуна да налози буду прилагођени личности малолетника, приликама у којима живи и спремности малолетника да сарађује у њиховој примени и б) ако се судија за малолетнике не сложи са предлогом јавног тужиоца, одлуку о њиховој примени у року од осам дана од подношења предлога доноси веће за малолетнике. Ако веће за малолетнике процени да је малолетник прихватио да испуни један или више васпитних налога, доноси одлуку да се поступак

не покрене и одређује да надзор над спровођењем изреченог васпитног налога врши орган старатељства (члан 71 ЗОМУКД).

5.5.3. Принципи извршења васпитних налога

Стандардима извршења васпитних налога дефинишу се: а) специфична сврха васпитних налога и смернице за њихов избор, б) активности специфичне за конкретни васпитни налог, в) очекивани исходи извршења васпитних налога и г) правила која се односе на организације или појединце који учествују у поступку извршења васпитних налога. У стандардима извршења васпитних налога, уз сваки васпитни налог, дају се додатне смернице када је целисходно применити конкретан васпитни налог. Ове смернице се користе, пре свега, у фази избора васпитног налога и односе се на сврсисходност његове примене у конкретном случају у односу на личност, склоности/интересовања малолетника, мотивацију и његово психо-физичко стање, али и специфичности социјалних услова и спољних околности (нпр. капацитети и њихова доступност у локалној заједници за извршење конкретног васпитног налога...)

За сваки васпитни налог креира се листа активности специфичних управо за његову ефикасну и квалитетну примену, а које у складу са програмима рада организује установа у којој малолетник испуњава васпитни налог. Те активности се уносе као посебан одељак у план извршења васпитног налога. У складу са специфичном сврхом васпитног налога и планираним активностима дефинишу се очекивани исходи извршења васпитног налога. Т

За сваки васпитни налог наводи се која организација или појединац може да учествује у његовом конкретном извршењу, при чему се води рачуна да су то за одређену делатност овлашћене организације, односно лиценцирани појединци. Организација у којој се извршава васпитни налог, поред основног услова да је основана у складу са законом, у принципу треба да има (Хрнчић, 2009: 141): а) програм рада у који се уклапају активности планиране у оквиру извршења конкретног васпитног налога, б) дефинисане процедуре пријема, информисања и начина вођења евиденције које ће се применити у извршењу васпитног налога, в) адекватан простор и опрему за реализацију васпитног налога и г) ангажовано особље.

Васпитни налог „измирење са оштећеним“ подразумева посредовање између оштећеног и малолетног учиниоца кривичног дела преко прихватљиве, непристрасне и неутралне треће стране која нема ауторитативну моћ доношења одлуке, већ помаже странама у конфликту да својом вољом постигну властити, обострано прихватљив, споразум о измирењу и начину измирења. Сврха васпитног налога је у овом случају пружање могућности малолетном учиниоцу кривичног дела и оштећеном да кроз процес посредовања (медијације) реше сукоб и постигну измирење, да при томе малолетник преузме одговорност за последице свог дела и да сагледа потребе оштећене стране за признавањем повреде и уважавањем њених осећања у вези са нанетом повредом, као и за објашњењем и извињењем.

Васпитни налог „накнада штете оштећеном или отклањање штетних последица кривичног дела радом малолетника или на други одговарајући начин“ подразумева поступак надокнаде штете или умањивање последица које су настале извршењем кривичног дела на следећа три начина (Константиновић-Вилић et al. 2003: 99): а) кроз накнаду штете путем материјалне/новчане накнаде, б) накнадом штете кроз рад малолетника и в) накнадом штете на други одговарајући начин.

Васпитни налог „редовно похађање школе или редовно одлажење на посао“ подразумева да малолетник извршава те активности уз континуирано прихватање сарадње, захтева и подршке осталих учесника у организацији примене овог васпитног налога. Овај васпитни налог садржи два опциона дела. То су: а) да малолетник редовно похађа школу и б) да малолетник редовно иде на посао. Иако се ради о једном васпитном налогу, ове опције захтевају одвојено разматрање у циљу реалног утврђивања стандарда. Сврха васпитног налога редовно похађање школе је, између осталог, и: а) отклањање ризика напуштања образовног система, б) стицање примереног образовног статуса, в) јачање фактора заштите општег функционисања малолетника и г) умањење могућности вршења нових кривичних дела. Но, као сврха овог васпитног налога се јавља и оспособљавање малолетника за рад и занимање, релативно брзо стицање стручне квалификације, унапређење знања и вештина, развијање компетенција потребних за живот у савременом друштву, структурирање слободног времена и усмеравање ка социјално прихватљивим понашањима и јачање отпорности на криминогене утицаје и вршење кривичних дела (Хрнчић, 2009: 143).

ЗАКЉУЧАК

Проблем савременог друштва огледа се и у чињеници да се код све већег броја малолетних лица испољавају све тежи и сложенији облици поремећаја у понашању. Стога они представљају факторе ризика који прете да временом прерасту у чињење кривичних дела, тј. у виду тежег облика поремећаја понашања. Прича о младима и о поремећајима у њиховом понашању није нова. То је прича о неуспесима и промашајима у васпитању и образовању младих, у њиховом занемаривању и злостављању, о „друштвеној небризи или недовољној бризи“ итд.

Ако је интерес сваке друштвене заједнице да има здраво потомство, које је васпитано, у довољној мери образовано и оспособљено за друштвени живот и рад, тада се не сме заобићи чињеница да се ради о посебно осетљивој, „рањивој“ категорији лица, која су најугроженија, нарочито када се ради о малолетним лицима која својим понашањем долазе у сукоб са друштвом и законима који се примењују у том друштву. Они су често жртве злостављања и занемаривања, намерног или неадекватног родитељског старања, недовољног васпитања, непотпуног образовања, али и непотпуних и разорених породица.

Мере друштвене реакције на криминалитет малолетника у оквиру ресоцијализације, предмет су сталног теоријског и практичног проучавања, како у домаћој, тако и у страној литератури. Оне често трпе озбиљне критике због недовољне ефикасности у спречавању и сузбијању криминалитета малолетника. Стога бројне промене које прате кривичноправни положај малолетника иду за тим да се створи читава леза ефикасних, квалитетних и применљивих мера, средстава и поступака како би се створила могућност за остваривање принципа индивидуализације и што успешније ресоцијализације малолетних извршилаца кривичних дела.

При томе се посебан акценат ставља на питање раног и благовременог откривања поремећаја у понашању деце и малолетника којима се крше норме правног поретка и повређују или угрожавају добра других физичких и правних лица. Од ефикасности примењених превентивних мера и добро и благовремено организованог превентивног рада са таквим лицима зависи и успех супротстављања криминалитету малолетника уопште. На тај начин би се спречило евентуално будуће чињење кривичних дела малолетних лица. Значај превентивног деловања установа, васпитног

особља и стручних служби ставља и руководиоце установа у ситуацију избора где је потребно да посебно посвете пажњу у откривању, неутралисању и елиминисању негативних услова и узрока који доводе до појаве и ширења криминалитета малолетника.

Но, поред широке лепезе општих и посебних превентивних мера и система кривичних санкција које се примењују *post delictum* као реакција на већ учињено кривично дело малолетника, велики број савремених кривичних законодавстава познаје и посебне диверзионе, неформалне или алтернативне мере. То нису кривичне санкције, оне се у кривичном законодавству Републике Србије од 1. јануара 2006. године називају васпитним налозима и представљају мере *sui generis*. Оне су предвиђене у члану 7 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Њихова је сврха да се не покреће кривични поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела или да се обустави већ покренути поступак, са циљем да се васпитним налогом утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности, и да се на тај начин превенира даље чињење кривичних дела. Под процедурама извршења васпитних налога подразумева се след обавезних активности учесника ангажованих у извршењу васпитних налога, након доношења одлуке јавног тужиоца или судије за малолетнике о примени васпитног налога. Стандардима извршења васпитних налога дефинишу се: а) специфична сврха васпитног налога и смернице за избор васпитног налога; б) садржај активности; в) очекивани исходи извршења васпитних налога и г) правила која се односе на организације или појединце који учествују у извршењу васпитних налога. Ови стандарди се, дакле, односе на организационе и структурне услове за прописивање, изрицање и извршење васпитних налога, како би се њиховом применом у сваком конкретном случају остварила законом прописана сврха. Стога се као циљ овог рада поставља анализа значаја примене васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља, односно њихове ефикасности.

Посебно место у раду је посвећено анализи могућности примене васпитних налога, као алтернативних мера, према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља. Под насиљем се подразумева злоупотреба силе (физичке или психичке), као чин агресије којим се повређују друга лица или се уништава или оштећује туђа

имовина. Поред силе, као облик насиља се јавља и претња. То је усмена или писана (односно симболична) најава зла која је подобна на код другог лица изазове страх (осећање личне угрожености) за своје или туђе правно добро (живот, тело, слободе, имовину). Појам структурног насиља се користи од 70-их година прошлог века. Он означава системске форме насиља, као што су: национализам, сексизам, расизам, омаловажавање старих особа, хетеросексизам и сл.

Кривична дела са елементима насиља (извршена уз употребу силе или претње) чине садржину насилничког криминалитета или криминалитета насиља. Ради се о криминалитету који представља значајан део, сегмент савременог општег, класичног криминалитета (или уобичајеног, конвенционалног криминалитета). Насиље је појава иманентна сваком друштву и свим степенима његовог развоја. Мада некада нужно и оправдано, насиље је негативна и неприхватљива друштвена појава на коју друштво мора реаговати на одређени начин. То реаговање може бити и неки облик заштите, самоодбране од насиља, али може значити и кажњавање оних лица која врше насиље, дакле, када се на насиље такође реагује насиљем, кад се силом принуде насилнику наноси одређено зло у виду повреде његових основних слобода или права.

Према малолетницима као учиниоцима кривичних дела уопште, па тиме и кривичних дела насиља примењују се специфичне врсте кривичних санкција које су тек средином прошлог века (1959. године) замениле дотадашње облике друштвене реакције на криминалитет малолетника. То су: а) васпитне мере (систематизоване као: мере упозорења и усмеравања, мере појачаног надзора и заводске мере), б) казна малолетничког затвора и в) мере безбедности. Но, поред и уместо кривичних санкција све чешће се примењују алтернативне, диверзионе мере које се српском кривичном законодавству називају васпитним налозима, којима се утиче на личност малолетника и на будућу промену његовог понашања без формалног вођења кривичног поступка.

Васпитне налоге (један или више) према малолетном учиниоцу кривичног дела (не и према млађем пунолетном лицу) изриче под законом прописаним условима: а) јавни тужилац за малолетнике и б) судија за малолетнике. О примени васпитног налога се обавештава само орган старатељства. Однос органа старатељства, тужилаштва и суда је прецизно регулисан ЗОМУКД-ом. Када је за испуњење васпитног налога потребно малолетника, као и оштећеног упутити на медијацију, потребно је овом центру доставити и примерак одлуке (доставља се водитељу случаја) јер је она основ за

медијацију. У свему осталом медијатор поступа као и у другим случајевима, на пример извештава о постигнутом медијацијском споразуму, али не и о исправности поступања по васпитном налогу.

Представник органа старатељства-водителј случаја, заједно са малолетником и родитељима сачињава план услуга – извршења васпитног налога. Малолетник васпитним налогом извршава одређену активност (укључује се у процес медијације, редовно иде у школу, на посао, укључује се у одговарајући третман у здравственој или другој установи, без накнаде се укључује у хуманитарне, локалне и еколошке послове), заједно са родитељима, сарађује са органом старатељства, тј. водитељем случаја, кога извештавају о реализованим активностима (усмено и писано). Водитељ случаја у сваком конкретном случају процењује исправност поступања у складу са изреченим васпитним налогом.

Планом извршења васпитног налога дефинишу се: датум почетка примене васпитног налога (датуми пријема када је то потребно), временски оквири, активности/програм, обавезе малолетника (оштећеног), очекивани исход, план извештавања, периоди одржавања састанака водитеља случаја, малолетника и његових родитеља, на коме би се вршила периодична процена испуњености васпитног налога, услови под којима долази до прекида извршења васпитног налога и периоди обавештавања јавног тужилаштва/суда о току и резултатима примене одређеног налога.

Када је у питању васпитни налог који се односи на редовно похађање школе (а малолетник није већ уписан у школу), односно похађање курсева, план извршења васпитног налога садржи и обавезе уписа у школу, односно на одређени курс и обавезу достављања информације да ли је и где је овај упис обављен. Ово се односи и на васпитни налог укључивања малолетника у одређене спортске активности. Када су у питању васпитни налози подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, саветовалишту или другој овлашћеној организацији, план извршења васпитног налога у делу активности садржи и процедуре почетне процене усклађене са важећим процедурама организације у којој малолетник испуњава васпитни налог.

Када се анализирају подаци о броју изречених васпитних налога малолетним учиниоцима одређених кривичних дела, за која су ове мере уопште и изрицане у

највећем броју, у Републици Србији у периоду 2011. до 2015. године може се закључити следеће:

а) највећи број васпитних налога је изрицан управо последњих посматраних година – 2014. и 2015. године (што је вероватно последица све веће уходаности надлежних органа у примени – извршење ове врсте мера друштвене реакције на криминалитет малолетника),

б) тако је 2015. године највише васпитних налога изречено за кривична дела против имовине, и то 135 налога у односу на 1.912 пријављених малолетних учинилаца кривичних дела. И претходне 2014. године је за ову групу дела – од 1.952 дела изречено највише – 97 васпитних налога према малолетницима,

в) велики број васпитних налога је 2015. године изречен и за кривична дела против живота и тела – 29 налога у односу на 414 малолетника, од чега највише за тешку телесну повреду – 4 налога у односу на 89 извршених кривичних дела, односно за лаку телесну повреду где је изречено 25 налога у односу на 268 малолетника,

г) слична је ситуација забележена и у осталим посматраним годинама када су у питању ова кривична дела насиља,

д) за кривична дела против полне слободе васпитни налози су изузетно ретко изрицани у посматраном периоду: један налог од 39 пријављених малолетника – у току 2015. године, ниједан налог од 36 малолетника – у току 2014. године, 4 налога од 68 пријављених малолетника – у току 2013. године, 3 налога у односу на 44 малолетника – у току 2012. године и 2 налога у односу на 48 малолетника – у току 2011. године,

ђ) и за кривична дела против здравља људи (углавном када се ради о опојним дрогама) малолетницима су ретко изрицани васпитни налози. Тако је 16 налога изречено у односу на 181 малолетника – у току 2015. године, један налог од 132 малолетника – у току 2014. године, два налога у односу на 127 малолетника – у току 2013. године, један налог у односу на 156 малолетника у току 2012. године и коначно, један налог у односу на 181 малолетника – у току 2011. године,

е) за кривична дела против јавног реда и мира, и то најчешће за кривично дело насилничко понашање, малолетницима су процентуачно најчешће изрицани васпитни налози и то: у току 2015. године 16 васпитних налога је изречено за насилничко понашање (у односу на 346 пријављена малолетника за ово кривично дело) од 20 налога који су уопште изречени за ову групу кривичних дела (од 409 пријављених малолетника). Слично је било и у току 2014. године када је од 20 васпитних налога колико је уопште изречено учиниоцима кривичних дела против јавног реда и мира (од

358 пријављених малолетника), чак 18 васпитних налога изречено за кривично дело насилничко понашање (од пријављених 312 малолетника за ово кривично дело) и

ж) свих тринаест васпитних налога који су уопште изречени за кривична дела против јавног реда и мира (од пријављених 465 малолетника) у току 2013. године изречени су управо учиниоцима кривичног дела насилничког понашања (којих је било 399 те године), као и што је свих шест васпитних налога у току 2011. године изречено баш за ово кривично дело (од пријављених 336 малолетника), односно од 511 малолетника који су пријављени за неко од кривичних дела против јавног реда и мира у току 2011. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аћимовић, М. (1937). *Кривично право – општи део*, Суботица.
2. Бошковић, М. (1988). *Криминалистички лексикон*, Нови Сад: Матица српска.
3. Бошковић, М. (1998). *Транснационлани организовани криминалитет*, Београд: Полицијска академија.
4. Бошковић, М. (2013). *Криминологија*, Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије.
5. Бркић, М. (2005). *Орган старатељства у преткривичном и кривичном поступку као и у поступку изрицања санкција према малолетницима*. Београд.
6. Бутуровић, Ј. (1979). Карактеристике кривичних дела против живота и тела. *Правни живот*. Београд. број 8-9.
7. Васиљевић, Д. (2005). Утицај социјалних, психолошких и криминолошких карактеристика малолетних преступника на изрицање кривичних санкција, Београд: *Београдска дефектолошка школа*, број 3.
8. Васиљевић, С. Игњатовић-Ристић, Д. Ћитић, З. (2010). Малолетничке кривичне санкције – посебне обавезе, *Социјална мисао*, Београд, број 3. 109-123.
9. Векарић, В. (2012). *Васпитне мере појачаног надзора у српском законодавству и пракси*. Београд.
10. Вуковић, Ш. (1984). *Крвни деликти у Србији*, Београд-Зајечар: Научна књига.
11. Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means, peace and conflict, development and civilization*. Oslo: PRIO.
12. Гојковић, В. Вукчевић, Л. (2011). *Вршњачко насиље – булинг код ученика средњих школа*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања. 199-218.
13. Ђорђевић, Ђ. (2005). Нови облици тешких убистава у предлогу Кривичног законика, *Правни живот*, Београд, број 7.
14. Ђукић, Б, Јовашевић, Д. (2010), *Криминалитет малолетника у Републици Српској и мјере друштвене реакције*, Бања Лука: Дефендологија. 34-41
15. Жунић-Павловић, В. Мишковић, М. (2007). Примена кривичних санкција према малолетним преступницима, *Београдска дефектолошка школа*, Београд, број 3.
16. Игњатовић, Ђ. (2002). *Криминалистички аспекти деликата насиља*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
17. Игњатовић, Ђ. (2002). *Криминологија*, Београд: Номос.
18. Игњатовић, Ђ. (2014). *Криминологија*, Београд.
19. Јашовић, Ж. (2001). *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд: Научна књига.
20. Јовашевић, Д. (2004). Убиство у међународном праву, *Правни живот*, Београд, број 9.
21. Јовашевић, Д. (2005). *Положај малолетника у кривичном праву према новим законским решењима*, Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, бр. 46. 159-176.
22. Јовашевић, Д. (2006). *Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије*, Ријека, бр. 27. 1055-1087.
23. Јовашевић, Д. (2008). *Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије*. Сплит: Правни факултет у Сплиту. бр. 3.
24. Јовашевић, Д. (2008). *Примена васпитних мера у новом кривичном праву Републике Србије*, Малолетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања. Бања Лука.

25. Јовашевић, Д. (2010). *Малолетно кривично законодавство и савремене тенденције кривичноправне репресије*, Савремене тенденције кривичноправне репресије као инструмент сузбијања криминалитета. Бијељина.
26. Јовашевић, Д. (2010). *Положај малолетника у кривичном праву*. Ниш: Правни факултет.
27. Јовашевић, Д. (2011). *Лексикон кривичног права*, Београд: Службени гласник.
28. Јовашевић, Д. (2011). *Малолетничко кривично право*, Ниш: Правни факултет.
29. Јовашевић, Д. (2012). *Кривично право*, Општи део, Ниш: Правни факултет.
30. Јовашевић, Д. (2014). *Кривично право – посебни део*, Београд.
31. Јовашевић, Д. (2016). *Кривично право - општи део*, Београд: Досије.
32. Јовашевић, Д. Ракић, М. (2007). *Тероризам – кривичноправни и безбедносни аспекти*, Београд: Институт за политичке студије.
33. Јовашевић, Д. Стевановић, З. (2008). *Систем кривичних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела*, Београд: Ревизија за криминологију и кривично право. бр. 3. 189-216.
34. Јовашевић, Д. Стевановић, З. (2009). *Примена алтернативних мера за малолетнике у кривичном праву*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, број 1-2.
35. Кнежевић С. Миладиновић, Д. (2011). Медијација у кривичном поступку према малолетницима, *Теме*. Ниш: Универзитет у Нишу. бр. 2. 459-473.
36. Кнежевић, С. (2008). *Васпитни налози као вид диверзионог реаговања на малолетничку делинквенцију*, Бања Лука: Удружење правника Републике Српске.
37. Константиновић-Вилић, С. Костић, М. (2006). Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији. Ниш.
38. Константиновић-Вилић, С. Николић-Ристановић, В. (2003), *Криминологија*, Ниш: Правни факултет.
39. Константиновић-Вилић, С. Николић-Ристановић, Н. Костић, М. (2011). *Криминологија*, Ниш: Правни факултет.
40. Корајлић, Н. (2012). *Истраживање кривичних дјела*, Сарајево: Факултет криминалистичких наука.
41. Краус, Б. (1958). *Кривична дела против живота и тијела*, Загреб, бр. 4.
42. Криж, Ђ. (1999). Критерији за одабир одгојних мјера малолетницима у свијетлу примјене Закона о судовима за младеж, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, бр. 2.
43. Купчевић, Р. (1968). Дефицијентна породица у етиологији малолетничке делинквенције, *Годишњак Правног факултета*. Сарајево. 191-207.
44. Лазаревић, Љ. (2002), Деликти насиља – кривичноправни аспект, *Деликти насиља кривично-правни и криминолошки аспект*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
45. Maginnis, L. (1997). *Single-Parent Families Cause Juvenile Crime, Juvenile Crime: Opposing Viewpoints*. USA: Greenhaven Press.
46. Максимовић, Ј. Раковић, Д. Јовановић, И. Чоловић, П. (2008). Повезаност вршњачког насиља, особина личности и васпитних ставова. *Примењена психологија*, 125–144.
47. Маричић, Д. (2002). Насиље као последица организованог криминала, *Деликти насиља – кривичноправни и криминолошки аспект*, Београд.
48. Марковић, И. (2009). *Основи криминологије*, Бања Лука: Правни факултет.

49. Мејовшек, М. Цајнер-Мраовић, И. Буђановац, А. (1997). *Обиљежја понашања и обитељи малолетних починитеља насилних и ненасилних деликата*, Загреб: Хрватска ревија за рехабилитацијска истраживања, бр. 1, стр. 23-35.
50. Мешко, Г. Петровић, Б. (2008). *Криминологија*, Сарајево: Правни факултет.
51. Милић, М. (2011). *Етиологија и превенција насиља, Насилнички криминалитет*, Бања Лука.
52. Милошевић, М. Теофиловић, Н. (2008). *Социјално насиље младих у Републици Србији, Малолетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*. Бања Лука.
53. Милошевић, Н. (2005). *Нове тенденције у савременој науци кривичног права и малолетничко кривично законодавство*, Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство. Златибор.
54. Недимовић, Т. (2012). *Агресивност и вршњачко насиље*, Вршац: ВШССОВ.
55. Недимовић, Т. Биро, М. (2011). Фактори ризика за појаву вршњачког насиља у основним школама. *Примењена психологија*, 229–244.
56. Николић, Д. (1991). *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш: Правни факултет.
57. Павловић, М. Жунић-Павловић, В. (2008). Планирање школских програма превенције вршњачког насиља. *Настава и васпитање*. 318-337.
58. Петровић, Б.. Мешко, Г. (2004). *Криминологија*, Сарајево: Правни факултет.
59. Подругач, З. (1993). Перцепција и аутоперцепција успјешности рада на извршењу одгојне мјере појачане бриге и надзора, *Криминологија и социјалне интеграција*, Загреб, бр. 2. 149-153.
60. Половина, Н.Ђерић, И. (2009). Повезаност образовања родитеља и изложености ученика вршњачком насиљу у школској средини. *Темида*. 59–76.
61. Попадић, Д. Плут, Д. (2007). Насиље у основним школама у Србији – облици и учесталост. *Психологија*.
62. Поповић-Ћитић, Б. (2007). Породични ризични фактори насилног понашања деце и омладине. *Социјална мисао*. 27–50
63. Поповић-Ћитић, Б. (2008). *Превенција насилног понашања ученика у школској средини* (необјављена докторска дисертација). Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
64. Поповић-Ћитић, Б. (2012). Везаност за школу код ученика који имају различите улоге у вршњачком насиљу. *Специјална едукација и рехабилитација*. 547–564
65. Поповић-Ћитић, Б. Јолић, З. (2009). Bullies, victims, and bullyvictims: Differences in level of social bonding. In R. Zukauskienė (Ed.), *Proceedings of the XIV European Conference on Developmental Psychology ECDP* (pp. 463-468). Bologna, Italy: Medimond International Proceedings
66. Поповић-Ћитић, Б., Јолић, З. (2009). *Утицај социјалног везивања нанасилно понашање ученика*, Београд: Филозофски факултет.
67. Симић, И. Петровић, М. (2002). *Кривични закон Републике Србије – практична примена*, Београд: Службени гласник.
68. Симовић, М. (2013). *Малолетничко кривично право*, Источно Сарајево: Правни факултет.
69. Соковић, С. (2008). *Релевантни међународни стандарди и основне карактеристике извршења кривичних санкција које се изричу малолетницима*, Крагујевац: Правни факултет.
70. Стакић, Ђ. (1992). Извршење васпитних мера, Кривично законодавство и кривично правосуђе у перспективи нових друштвених промена. Будва.

71. Стакић, Ђ. (2012). *Унапређење квалитета доношења одлука у систему малолетничког правосуђа*, Малолетничко правосуђе у Републици Србији. Београд.
72. Стакић, Ђ. (2013). *Приручник за стручњаке у систему малолетничког правосуђа*. International management group – IMG.
73. Стевановић, З. (2013). *Социјална патологија*, Београд: ИКСИ.
74. Стојановић, З. (1998). *Право на живот и кривично право*, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 1.
75. Стојановић-Милошевић, Г. (2004). *Међународни кривичноправни стандарди у законодавству за млађе из угла националног права*, Примена међународних кривичних стандарда у националним законодавствима, Београд: Удружење за међународно кривично право и Intermex.
76. Стојановић-Милошевић, Г. (2012). *Принципи у међународним документима и поступак према малолетницима у нашем кривичном поступку с освртом на неке проблеме у пракси*, Малолетничко правосуђе у Републици Србији, *Зборник радова са Друге годишње конференције Савета за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и извршења кривичних санкција према малолетницима*, Београд.
77. Тасић, Д. (1993). *Обитељске прилике пробанада као елеменат успјешности одгојне мјере појачана брига и надзор*. *Криминологија и социјална интеграција*. Загреб. бр. 2.
78. Ћирић, З. (2012). *Судско-психијатријска вештачења малолетних извршилаца кривичних дела*, *Кривичноправни положај и социјално правна заштита малолетника*, Ниш: Правни факултет.
79. Ћопић, С. (2007). *Појам и основни принципи ресторативне правде*. Београд: Темида. 25-35.
80. Узелац, С. (1997). *Критеријуми специјализираности младих након извршења одгојне мјере појачне бриге и надзора*. *Криминологија и социјална интеграција*, Загреб. бр. 1-2.
81. Хрнчић, Ј. (2009). *Преступништво младих - ризици, токови и исход*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
82. Џајнер-Мраовић, И. (1997). *Утјецај обитељских прилика малолетника на избор одгојне мјере у казном поступку*, Загреб: *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, бр. 1.
83. Цвјетко, Б. (2003). *Хрватски пројекат посебне обвезе*, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, бр. 1. 49-68
84. Шкулић, М. (2003). *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*, Београд: Правни факултет.
85. Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право*, Београд: Правни факултет у Београду.

Устав и закони

1. Закон о врстама казни. *Службени лист ФНРЈ*. број 6/1946;
2. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. *Службени гласник РС*. бр. 85/2005;

3. Законик о кривичном поступку. *Службени гласник РС*. бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014;
4. Кривични закон СФРЈ. *Службени лист СФРЈ*. број 44/76;
5. Кривични законик Краљевине Југославије. *Службене новине*. број 33/1929;
6. Кривични законик ФНРЈ – општи део. *Службени лист ФНРЈ*. број 106/47;
7. Кривични законик ФНРЈ. *Службени лист ФНРЈ*. број 13/51;
8. Кривични законик ФНРЈ. *Службени лист ФНРЈ*. број 30/59;
9. Кривични законик. *Службени гласник РС*. бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016
10. Устав Републике Србије. *Службени гласник РС*. бр. 98/2006;

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Насиље је негативна и неприхватљива друштвена појава, која представља одлику не само савременог друштва, већ се испољава кроз историју и на коју друштво мора реаговати на најадекватнији начин, како би се оно предупредило и спречило, или како би се последице редуковале на најнижи ниво. Насиље над децом је део општег феномена насиља који прожима сва друштва, све културе и све регионе света. Проблем савременог друштва посебно представља чињеница да све већи број младих испољава теже и опасније облике поремећаја понашања, као и чињеница да се поремећаји понашања јављају све чешће код деце млађег узраста и да представљају факторе ризика који прете да протеклом временом прерасту у чињење кривичних дела. Да би се тенденција појаве, ширења и пораста вршњачког насиља зауставила или бар успорила, а овај феномен сузбио, потребно је ангажовање целог друштва и свих његових структура, укључујући ученике, наставнике, родитеље и медије. Због тога су истраживања овог феномена од изузетног значаја, како за само разумевање проблематике, тако и за конципирање превентивних и интервентних програма који би значајно могли допринети смањивању и сузбијању појаве вршњачког насиља.

Садржина овог рада односи се на представљање и схватање проблематике која се односи на насиље малолетника, факторе који погодују његовом настанку и развијању, као и на факторе који утичу на перцепцију и реаговање друштва и државних и других органа на ту врсту криминалитета. Акцент се ставља на учешће школе и других образовних институција као места на којима најчешће долази до испољавања малолетничког насиља, као и на то да школе могу и треба да буду фактор превенције насиља. То се постиже појачаним ангажовањем родитеља, наставника и другог стручног особља, како би се адекватним третманом и мерама утицало на малолетнике да промене своје девијантно понашање у оно које је пожељно и друштвено прихватљиво. Изучавањем примене васпитних налога, као инструмената диверзификације (преусмеравања) друштвене реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела, покушава се објаснити предност њихове примене, као и могућност да се помоћу њих друштвена реакција примарно усмери ка непеналном реаговању.

У раду је приказана теоријска анализа примене кривичних санкција, предвиђених у Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, сврха њиховог постојања, као и однос и улога полиције, јавних тужилаштва, судова и центара за социјални рад у (ре)социјализацији

малолетника. С друге стране, описана је анализа практичне примене васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља у Републици Србији, стандарди и потреба за њиховом применом, како би се стигматизација малолетника ублажила, када је то могуће и оправдано.

Кључне речи: малолетнички криминалитет, вршњачко насиље, криминалитет насиља, санкционисање малолетника, диверзионе (алтернативне) санкције, васпитни налози.

SUMMARY AND KEY WORDS

Enforcement of educational orders on juvenile violent crime perpetrators

Violence is negative and unacceptable social phenomenon, which represents the characteristic of not only modern society, but is expressed through history and to which society must react in the most adequate way in order to prevent it, or in order to bring the consequences to the smallest measure. Violence against children is part of the general phenomenon of violence that permeates all societies, all cultures and all regions of the world. The problem of modern society in particular is the fact that an increasing number of young people are experiencing more and more dangerous forms of behavioral disorder, as well as the fact that behavioral disorders are more and more frequent in younger children and that they represent risk factors that threaten to turn into time as delinquent behavior as the most difficult form of behavioral disorder. If the tendency of the emergence, spread and increase of peer violence ceases or slows down slowly, and this phenomenon is suppressed, it is necessary to engage the entire society and all its structures, including the students, teachers, parents and the media. Therefore, the research of this phenomenon is of great importance, both for understanding the problems and for designing preventive and intervention programs that could significantly contribute to the reduction and suppression of peer violence.

The content of this paper refers to the presentation and understanding of issues related to juvenile violence, factors favoring its creation and development, as well as factors that influence the perception and response of society and state and other authorities to this type of crime. The emphasis is placed on schools and other educational institutions as places where violence and violence against minors is most common, and that they can and should be a factor in the prevention of violence. This is achieved by the greater involvement of parents, teachers and other professional staff, so that by appropriate treatment and measures it will affect young people to change their deviant behavior to what is desirable and socially acceptable. It is further attempting to explain the need and justification of the application of informal, alternative or diversionary measures, means and procedures that should lead to the elimination of criminal proceedings involving minors on a different track. In this regard, by studying educational orders, as instruments of diversification (reorientation) of social reaction towards juvenile perpetrators of criminal offenses, it is trying to explain the advantage of the same, and the possibility that the social reaction can be transformed into a primary non-reactionary response.

The paper presents the theoretical analysis of the application of criminal sanctions envisaged in the Law on juvenile offenders and criminal protection of juveniles, their effect on juveniles, as well as the relationship and role of the Police, Prosecutor's Office, Courts and the Center for Social Work in the socialization of juveniles . On the other hand, the theoretical and practical analysis of the application of educational orders to juvenile perpetrators of criminal acts of violence in the Republic of Serbia, the standards and the need for their application, was given in order to mitigate the sanctioning of juveniles, when possible and justified, when taken into account type of crime, weight of consequences and other relevant indicators of the justification of their use.

Key words: juvenile crime, peer violence, violent crime, juvenile sanctioning, diversive (alternative) sanctions, educational orders.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Тамара Ђорђевић је рођена у Врању 1992. године. Основно образовање стекла је у Основној школи „Бранко Радичевић“, у Владичином Хану, а потом је завршила гимназију „Јован Скерлић“, такође у Владичином Хану – друштвено-језички смер. Добитник је Вукове дипломе за одличан успех током школовања у основној школи, као и бројних диплома са такмичења из разних предмета изучаваних током школовања. По завршетку гимназије уписала је основне академске студије на Криминалистичко-полицијској академији у Београду, где је дипломирала у року, септембра 2015. године, са просечном оценом 8,90. Од новембра 2016. године, ради као полицијски службеник у Полицијској управи у Врању. Стечена знања из различитих наука које је изучавала током школовања омогућавају јој ефикасност у раду и успех у даљем школовању и усавршавању. Говори енглески језик.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Тамара Ђорђевић

Наслов мастер рада: Примена васпитних налога према малолетним учиниоцима
кривичних дела насиља

Ментор: проф. др Драган Јовашевић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом Примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља

пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Тамара Ђорђевић

У Нишу, _____

Потпис аутора
